

ตำนานโขนหลวง

และ

นามบรรดาศักดิ์โขนหลวงในรัชกาลที่ ๖

ชนิด อยู่โพธิ์ เรียบเรียง

ดพิมพ์เป็นพระดึกในงานพระราชทานเพลิงศพ

นายพากย์ พากย์ฉันทวัจน์

(หมื่นพากย์ฉันทวัจน์)

ณ เมรุวัดพระพิเรนทร์ พระนคร

เมื่อวันพุธที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๙๕

ตำนานโขนหลวง

และ

นามบรรดาศักดิ์โขนหลวงในรัชกาลที่ ๒

ชนิด อยู่โพธิ์ เวียงเวียง

ดํมปณตํพระดํกในงนพระรชทณเพดงศพ

นายพากย์ พากย์ฉันทวัน

(หมื่นพากย์ฉันทวัน)

ณ เมรุวัดพระพิเรนทร์ พระนคร

เมอวนพช ท ๒๗ กุมภาพนช พ.ศ. ๒๔๘๕

คำนำ

ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายพากย์ พากย์ฉันทวจน
ณ วัดพระพิเรนทร์ เจ้าภาพได้จัดพิมพ์ตำนานโชนหลวงและ
นามบรรดาศักดิ์โชนหลวงในรัชกาลที่ ๖ ซึ่งนายฉนิท อยู่โพธิ์
หัวหน้ากองการสังคต กรมศัลยกรรม เป็นผู้เรียบเรียงและ
รวบรวมไว้ แจกแก่ผู้ไปช่วยงานตามประเพณี เป็นการเหมาะ
สัມแก่อาชีพของผู้ถึงแก่กรรม และจักเป็นประโยชน์แก่คน
รุ่นใหม่มิได้ค่อยทราบเรื่องโชนตัก จึงได้ทราบไว้เพื่อประดับ
สติปัญญาบ้างตามสมควร อันจะเป็นผลให้ช่วยกันรักษา
ศิลปของชาติให้รุ่งเรืองถาวรต่อไป

นายพากย์ พากย์ฉันทวจน ผู้เป็นผู้อยู่ในความสนใจ
ของข้าพเจ้าเป็นอย่างมากผู้หนึ่ง เพราะเป็นเอกทัศกะทางพากย์
โชนในกรมศัลยกรรม หาตัวจับไม่ได้ แต่เนื่องด้วยมีร่างกาย
ผ่ายผอม โดยต้องปฏิบัติหน้าที่ตรวจตรา และเป็นผู้อยู่
แถวด้วย เกรงจะเจ็บป่วยลง จึงได้แนะนำให้พักผ่อนให้มาก

และขอให้ผู้บังคับบัญชาผ่อนผันให้บ้างตามสมควร แต่
 นายพากย์ ฯ เป็นผู้เข้าใจได้ในหน้าที่เป็นอย่างดี ถ้าไม่เจ็บป่วย
 ก็ไม่พัก แม้จะเป็นวันพักก็อดล่าหมาสอนศิษย์มิได้ละเว้น
 จนลงตมเจ็บจึงลาหยุดงาน และในที่สุดถึงแก่กรรม เป็นท
 ษะเสียตายเป็นมาก เพราะนอกจากนายพากย์ ฯ จะเป็นผู้ชน
 ขนแข็งเป็นทรกใครของผู้บังคับบัญชาแล้ว ยังเป็นผู้มีน้ำใจ
 โอบอ้อมอารีเป็นทรกใครในหมู่เพื่อนข้าราชการด้วยกัน และ
 เป็นที่เคารพนับถือของบรรดาศิษยานุศิษย์ ดังปรากฏในงาน
 พระราชทานเพลิงศพนี้ บรรดาข้าราชการและนักเรียน
 นานาชาติป ในกองการตั้งคิด กรมคิดปกครอง ได้พร้อมเพรียง
 ร่วมกันเป็นเจ้าภาพจัดกันเป็นงานใหญ่ ข้าพเจ้าขอชมเชยใน
 สำนึกคุณธรรมไว้ให้ปรากฏ ณ ที่นด้วย ทั้งนี้เพราะคุณงาม
 ความดีของนายพากย์ พากย์ณทวจน สืบดังพระพุทธานุภาพว่า

รูปุ์ ขัรติ มจฺจํ นามโคตฺตํ น ขัรติ

รูปร่างของชนผู้ตายย่อมเสื่อมสลายไป แต่ชื่อและวงศ์
 สกลหาเสื่อมสลายไปด้วยไม

ก

ข้าพเจ้าขออนุโมทนากุศลบุญราศีทักษิณานุประทาน
ซึ่งเจ้าภาพและญาติมิตรได้ร่วมกันบำเพ็ญอุทิศส่วนกุศลให้
แก่นายพากย์ พากย์ฉันทวจน์ และได้พิมพ์หนังสือแจกเป็น
ตำราเรียนประโยชน์ ขอบเขตแห่งกุศลทั้งปวงนั้น จงติดบันดาล
ให้สำเร็จอิสรวิบุลยคุณ ผล แก่นายพากย์ พากย์ฉันทวจน์
ผู้ล่วงลับ ตามควรแก่ศิวาลัยในสัมปรายภพทุกประการเทอญ

พันโท

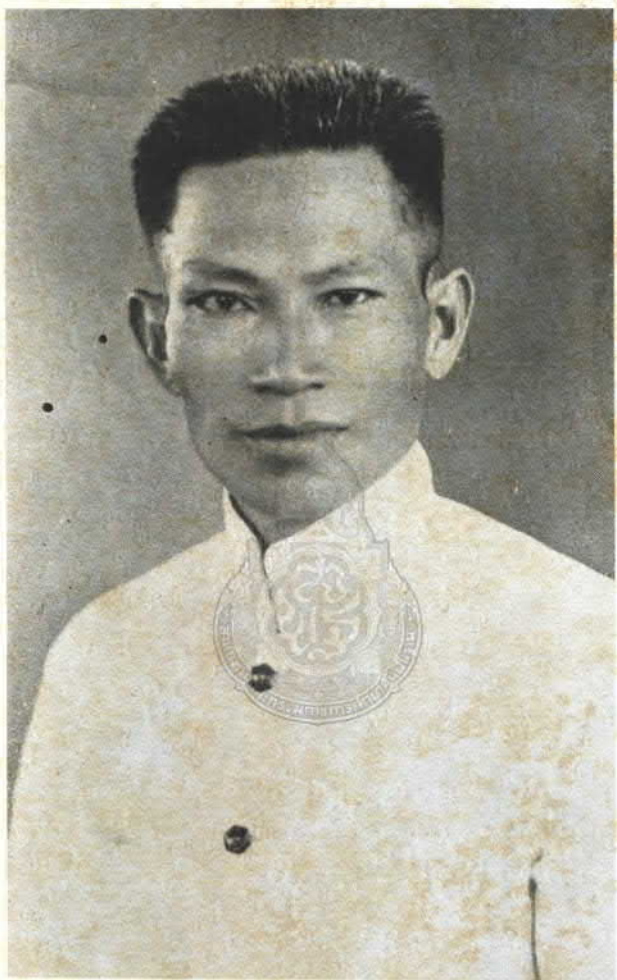

อธิบดีกรมวัง

กรมวัง

๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๔๕๕

นายพากย์ พากย์ฉันทวัจน์
• (หมื่นพากย์ฉันทวัจน์)

เกิด พ.ศ. ๒๔๔๓ — ตาย พ.ศ. ๒๕๑๔

หมิ่นพากย์ฉันทวิจน์

หมิ่นพากย์ฉันทวิจน์ เป็นศัสดับนทางพากย์และเจรจาโฉน
เป็นผู้มีความพากเพียรเป็นทนายธรรมเจริญ อดคำหยาบของจำคำ
พากย์ และพยายามคิดคำพากย์คำเจรจาดมพดตด้วยตนเอง
เย็บเล่มขึ้นไว้หลายเล่ม บางครั้งก็มาตามลำดับเครือญาติ
ของตระกูลคนตัวสำคัญในเรื่องรามเกียรติ์ ว่าบ้ายาตายของ
ตัวนั้น ๆ คือใคร มักถวาทถึงไว้ให้แนบข้าง เห็นได้ถึงความ
ตั้งใจแสวงหาความรู้ โดยกว้างขวาง และพยายามทำหน้าที่
ทางพากย์และเจรจาให้ดียิ่ง ๆ จนนับว่าเป็นพหุศาสตร์ทางพากย์
และเจรจาโฉนเป็นอย่างดีคนหนึ่ง ประกอบทั้งหมิ่นพากย์ ๆ
เป็นผู้มีกระแสน้ำแข็งดั่งและมั่งกวนแจ่มใสอยู่เสมอ พากย์
และเจรจาโฉนอยู่ตงแต่หัวคางจนเที่ยงนางกตางคน เดียงก
ไม่แหบเหวือ ดูเหมือนจะยังพากย์และเจรจาอยู่ตงคนเขา
เดียงยังดั่ง และมั่งกวนดั่งขึ้น ข้าพเจ้าเคยตงถามหมิ่น
พากย์ ๆ ว่า “ท่านหมิ่นมยาเดียงอะไรหรือ เดียงจึงดั่งด
ไม่ตง ?” หมิ่นพากย์ ๆ ตอบว่า “เปล่าเลย, ผมไม่เคยมี

ยาเลี้ยงกินเลย, มันเป็นอย่างนั้นเอง ” ซึ่งน่าจะถือได้ว่า
 ธรรมชาติได้มอบสมบัติทางเลี้ยงให้ไว้แก่หม่นพากย์ ฯ ให้
 เกิดมาเป็นนักพากย์โชนโดยเฉพาะ ประกอบกับหม่นพากย์ ฯ
 มีความรอบรู้ในการพากย์และเจรจาเป็นอย่างดีด้วย จึง
 อาจกล่าวได้ว่า เป็นนักพากย์และเจรจาโชนอย่างหาตัวจับ
 ไม่ได้ในสมัยนั้น หม่นพากย์ ฯ เป็นหัวเรียวหัวแรงสำคัญ
 คนหนึ่งของกรมคิดปากร ในการรอฟันคิดปทางโชนขึ้นใน
 รัชกาลท้ายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ น

หม่นพากย์ชนทวงจน มีนามเดิมว่า เบี้ยก อูยยานงาม
 เกิดที่ตำบลบ้านหาดทราย อำเภอนางบายน จังหวัดพระนครศรี
 อโยธยา เมื่อวันท ๓๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๓ เป็นบุตรนายอูย
 และนางเบ้า อูยยานงาม ได้รับการศึกษาที่วัดดอนศรี ล้อม
 ได้ได้ประถมปีที่ ๓ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ ซึ่งนับเป็นชนประถม
 บริบูรณ์ในเวลานั้น และเข้ารับราชการเมื่อวันท ๖ มกราคม
 พ.ศ. ๒๔๖๐ เป็นพนักงานเจรจาโชนหลวง ในกรมมหรศพ
 ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๘ บาท และได้เพิ่มชน
 เกือบทุกปีจนถึงเดือนละ ๒๐ บาท ในปี พ.ศ. ๒๔๖๖ ต่อมา

เมื่อวันที่ ๗ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๔ ได้เข้ารับราชการทหาร
ในกรมทหารรักษาวัง และได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น
หม่อมพากยนิษฐาภรณ์ เมื่อวันที่ ๒๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๕

เมื่อวันที่ ๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๗ ได้อุปสมบทเป็น
พระภิกษุ ณ วัดสังฆะทิวาภิวัตร ๓ พรรษา ฉายา สดายุ
กักตบเข้ารับราชการอยู่ในตำแหน่งเดิม แต่ต้องออกจาก
ราชการไปเสียคราวหนึ่งเมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๘
เพราะยุบเลิกกรมมหาดพิ แต่แล้วกลับเข้ารับราชการใหม่
ในกรมพระตำราจทดวงรักษาพระองค์ กระทรวงวัง รับพระ
ราชทานเงินเดือน ๗ ๕๐ บาท เมื่อวันที่ ๓ มกราคม พ.ศ.
๒๔๖๘ (ตามแบบอย่างเวตฉานิกเป็น พ.ศ. ๒๔๗๐) ต่อมาเมื่อ
วันที่ ๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๘ ทางราชการได้โอนงานการ
ช่างและการมหาดพิ จากสำนักพระราชวัง มาขึ้นอยู่กับ
กรมศิลปากร หม่อมพากย ๖ จึงมาเป็นข้าราชการในกรม
ศิลปากรแต่บัดนั้น ได้เปลี่ยนแปลงตั้งสังกัดและเงินเดือน
เป็นลำดับมา คือ วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๘๖ เป็นลำดับ
จัดเงินเดือน ๕๕ บาท ตั้งจัดแผนกดุริยางค์ไทย วันที่ ๓

มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๐ เป็นคดีขึ้นคร เงินเดือน ๘๐ บาท
 ตั้งกตแผนกนาฏศิลป์ กองการตั้งคดี กรมคดีปกครอง และได้
 เดือนอัตราเงินเดือนชนทุกกับจนถึงเดือนละ ๓๒๐ บาท เมื่อ
 วันที่ ๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๔ เป็นคดีตาย และได้รับ
 พระราชทานเหรียญจักรพรรดิมาลา เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม
 พ.ศ. ๒๔๘๓ ได้รับพระราชทานเบญจมาภรณ์มงกุฎไทย
 เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๒ และได้รับพระราชทาน
 เหรียญบรมราชาภิเษก เมื่อวันที่ ๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๔
 หมั้นพากยณทวจน ได้ทำการสมรสกับตะมุณ มบุตร
 ชิดารวม ๓ คนด้วยกัน คือ:—

๑. นางสาวปราณ พากยณทวจน
๒. นายทรงพด พากยณทวจน
๓. เด็กหญิงผลกา พากยณทวจน

หมั้นพากย ๑ มนดัยมชยสัต รุจกต์วางควเอง ประกอบ
 ด้วยความชยชนแข็งแรง และความเป็นแม่บ้านทตของตะมุณ
 ผู้เบณภรรยาด้วย จึงสามารถสร้างฐานะทางครอบครัวได้เป็น
 ทดกฐาน เป็นทออบอุณของบุตรชิดา

นอกจากต้องปฏิบัติหน้าที่ราชการในการพากย์และเจรจา
 โฉนดแล หมนพากย์ฉันทวจนยงมหนาทรักษาพัสดเครื่องโฉน
 และมหนาทเบนครุฝึกสอนพากย์และเจรจาแก่นักเรียนในโรง
 เรียนนาฏศิลป์ กรมคีตปากรอีกด้วย และสังเกตเห็นได้ว่า
 หมนพากย์ฉันทวจนไคตงออกตงใจส่อนด้วยมุ่งหวังจะให้ศิษย์
 เหล่านั้เบบันตัวแทนของคนได้จริง ๆ ผู้ที่ไปชมการแต่งโฉน
 ชุด ปราบกากนาคูร์ ของกรมคีตปากร ซึ่งนำออกแต่งให้
 ประชาชนชม ณ โรงละครอนาคิตปากร ระหว่างตงแควนที่ ๗
 พุศัศิกายน พ.ศ. ๒๔๗๔ ถึง อนท ๖ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๕
 คงจะได้สังเกตเห็นเด็กนักเรียนพากย์และเจรจาโฉนในชุดนั้น
 แดว เด็กนักเรียนทพากย์และเจรจานั้น คอศษยทไทรบฝึกสอน
 ด้วยความเอาใจใส่จากหมนพากย์ฉันทวจนโดยตรงมาแต่เรมต้น
 เมอรากดตงบ พ.ศ. ๒๔๗๔ ทงทยงสังเกตเห็นความ
 กาดงวงชาติ แดหมนพากย์ ๆ คงจะรู้สึกตงว่าไม่สู้สบาย
 ครุมตต คงประภัสร์ ไคทราบกพาไปให้นายแพทยตรวจและ
 ฉายเอกซเรย์ที่โรงพยาบาลศัรราช จึงทราบความเชอวณโรค
 บรรดาเพื่อนร่วมงานราชการ และมีครต้งหายไคทราบกพากัน
 ห่วงใย คุณพระเจันตุรียangkจิงพาตัวไปให้หมอเกอรวัดค

(Dr. H. Gerlach) ตรวจรักษา และคุณครูมัตต์ คงประภักดิ์
 มัจฉาเพื่อเงินจำนวน ๑,๐๐๐.๐๐ บาท (หนึ่งพันบาท
 ถ้วน) มามอบให้ไว้เป็นค่ายาและค่ารักษา ภายหลังเพื่อนฝูง
 มิตรสหายเห็นว่าอาการจะหนักขึ้น คุณเฉลิม เค็ดนันทน
 จึงได้ไปติดต่อกับท่านผู้อำนวยการ โรงพยาบาลปราบวัณโรค
 จังหวัดนนทบุรี และนำตัวไปให้ท่านผู้อำนวยการตรวจ
 เมื่อตรวจแล้ว ท่านผู้อำนวยการยินดีจะรับตัวไว้รักษาที่โรง
 พยาบาลนั้น แต่เจ้าตัวไม่ตกลงใจ จึงมิได้ไปอยู่รับการ
 รักษาพยาบาล ณ โรงพยาบาลนั้น คงกลับมารักษาศวเอง
 อยู่ที่บ้านตำบลบางด้ทอง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี
 ในขณะทรมานพ่ายฉันทวจนบวดยและรักษาด้วยยา
 นน ทางกองการดังคดี กรมศัลยกรรม กำลังฝึกซ้อมโชน
 ชดปราบกานาสู้ ซึ่งนักเรียนแผนกศิษย์ของหมื่นพากย์ ฯ
 เป็นผู้พากย์และเจรจาด้วย หมื่นพากย์ ฯ เป็นห่วงมาก
 ประการอยากจะทำและพ่วงเคียงศิษย์ของตน แต่อาการ
 หนักเฉยแล้ว หวั่นหาแผนกนาฏศิลป์ ซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชา
 โดยตรงได้ทราบจึงส่งไปถึงว่า การแสดงในรอบบ้ายวันศุกร์
 ที่ ๙ พฤศจิกายน ๒๔๙๔ นั้น ถ้าวิทยภาคทดลองของกรม

ญ

โฆษณาการจะทำการถ่ายทอดเสียงจากการแสดงภายในโรง
ละครอนคิตปากร ขอให้เปิดเครื่องวิทยุรับฟังอยู่ที่บ้านก็ได้
แต่มาทราบภายหลังว่า วนนบงเอิญไม่มีไฟ หมดพากย์ฯ
จึงเลยไม่ได้ฟัง ครั้นไหน ชุด ปรามกานาสूर ออกแสดงให้
ประชาชนชม ณ โรงละครอนคิตปากร ได้ในสัปดาห์แรกรวม
๗ รอบ หมดพากย์ฉันทวนกัณธ์ชวต ในคืนวันอาทิตย์ที่ ๑๓
พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๕ เมื่อเวลาราว ๕.๐๐ น. รวมอายุ
ได้ ๕๒ โดยปี

ได้กล่าวมาแล้วว่า หมดพากย์ฉันทวนกัณธ์ชวต เป็นพหุศาสตร์ทาง
พากย์และเจรจาชวนเป็นอย่างดียิ่งผู้หนึ่ง ประกอบทั้งเป็น
ศิลปินผู้มั่งคั่งภาพ มรรยาทเรียบร้อย อริยาบถดี และ
พากย์เพียรทำงานในหน้าที่ราชการด้วยความตั้งใจตลอดมา
หมดพากย์ฯ จึงเป็นสมมุติฐานความดีที่หาจะดกถึง เมื่อม
โรคมาบั่นทอนให้สิ้นชีวิตเสียในระยะที่พอจะมีอายุอยู่ทำงาน
ต่อไปได้อีกเช่นนี้ จึงทำให้ผู้รู้จักมักคุ้นพากันบ่นเสียตายแฉะ
อดคิดถึงไม่ได้

ธนิต อยู่โพธิ์

๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๕

สารบัญ

ตำนานโขนหลวง

หน้า ๓

ผู้เล่นโขนแต่แรก

๓ ๑

อธิบายลูกหมู่

๓ ๓

โขนและละครของผู้ชาย

๓ ๕

เหตุที่ความนิยมโขนเสื่อม

๓ ๘

กรมมหรสพ

๓ ๑๒

โขนของเจ้านายบางสำนัก

๓ ๑๕

โขนสมัยกรุงเก่า

๓ ๑๘

ศิลปโขนคราวเจริญ

๓ ๒๐

โรงเรียนพรานพดอง กรมมหรสพ

๓ ๓๓

ศิลปโขนคราวเสื่อม

๓ ๔๐

โรงเรียนนาฏศิลป์ กรมศิลปากร

๓ ๔๔

นามบรรดาศักดิ์โขนหลวงในรัชกาลที่ ๖

๓ ๕๓

ตำนานโขนหลวง

ผู้เล่นโขนแต่แรก

บุคคลที่นำมาฝึกหัดให้เล่นโขนของหลวงหรือ โขนของ
ราชการแต่เดิมนั้น มีเค้าเงื่อนอยู่ในกฎมนเทียรบาล ตอน
กล่าวด้วยการเดินดึกดำบรรพ์ในพระราชพิธีอินทราภิเษก
ปรากฏว่า ใช้พวก “เด็กกำพรช” เป็นตัวอสุร และใช้พวก
“มหาดเล็ก” แต่งตัวเป็นเทพยดา ดมเด็จพระยาตำรา
ราชานุภาพทรงสันนิษฐานไว้ว่า “บางทีก็เกิดมี ‘กรมโขน’
ขึ้นจะมาแต่การเดินดึกดำบรรพ์ในพระราชพิธีอินทราภิเษก
นั่นเอง โดยท่านองจะมพระราชพิธีนั้น อันมีการเดินแต่ง
ตำนานเนื่องๆ จึงเป็นเหตุให้ฝึกหัดโขนหลวงขึ้นไว้สำหรับ
เล่นในการพระราชพิธี และเอามหาดเล็กหลวงมาหัดเป็นโขน
ตามแบบแผนซึ่งมีอยู่ในตำราพระราชพิธีอินทราภิเษก เพราะ
เป็นตุณผู้ฉลาดเฉลียวฝึกหัดเข้าใจง่าย ใครได้เลือกยกยัด
เล่นอะไรบทยกย่องอย่างหนึ่ง เพราะฉะนั้น จึงได้เป็นประเพณี
สืบมาจนชนกรุงรัตนโกสินทร์ ที่พวกโขนหลวงนั้นอยู่ใน

พวกผู้ตกเป็นมหาเด็ก จนถึงมีบุตรหลานข้าราชการไป
 ผูกหัด เช่นเด็กนั้นมาว่า พระเจ้าเชียงใหม่กวาดโรดส์ร้อยวงศ์
 ได้เคยเป็นควอนทรซิค เมื่อเป็นมหาเด็กหัดวงอยู่ในรัชกาล
 ที่ ๑ นั้นเป็นคน ตามความทักทายมานั้นจะเห็นได้ว่า โชน
 เป็นการเดินของผู้ตมบรรดาคัดเดินในพระราชพิธี และชน
 เดิมเป็นของผู้ชายเดิน ”(๑) “แต่ปรากฏในชั้นหลังมาว่า
 มีความนิยมเกิดขึ้นอย่างหนึ่งว่า การผูกหัดโชนนั้น ทำให้
 ชายหนุ่มที่ได้ผูกหัดต้องแคะตัวองไว้ในกระบวนรบบพุง เป็น
 ประโยชน์ไปจนถึงการต่อสู้ช้างศึก จึงพระราชทานอนุญาต
 ให้เจ้านายและขุนนางผู้ใหญ่ตลอดจนผู้ว่าราชการเมือง หัด
 โชนได้ไม่ห้ามปรามดังแต่แรก ด้วยเห็นเป็นประโยชน์แก่
 ราชการแผ่นดิน เพราะฉะนั้น เจ้านายและข้าราชการผู้ใหญ่
 แต่ก่อน ใครมีด้ามพลบ่าวไพร่มาก จึงหัดโชนชนดำหรับ
 ประดับเกียรติ ”(๑) เมื่อความนิยมดังกล่าวนี้ ต่อมาบรรดา
 เจ้านายและข้าราชการผู้ใหญ่จึงได้คัดเลือกพวก “ลูกหมู”
 ให้หัดเดินโชนชนในสำนักของตนหลายรายด้วยกัน

(๑)ตำนานเรื่องละคอนอิเหนา ฉบับตีพิมพ์ที่โรงพิมพ์ไทย ถนน
 รongเมือง พ.ศ. ๒๔๖๔ น. ๑๓ และ น. ๑๕

อธิบายลูกหมู

พวกลูกหมู คือ คนจำพวกหนึ่งซึ่งอยู่ในสังกัดกรมต่างๆ ในครังก่อน บุคคลจำพวกหนึ่งซึ่งเนื่องจากวิเศษควบคุมทหารตามแบบโบราณ ซึ่งจัดแบ่งการปกครองท้องที่ออก “เป็นอย่างมณฑล คือ มณฑลราชธานี และหัวเมืองเอก หัวเมืองโท หัวเมืองตรี เมืองหนึ่งนับเต็มมณฑลหนึ่ง คนอยู่ในมณฑลไหน สังกัดเข้ากองมณฑลนั้น ในมณฑลหนึ่งๆ เช่น มณฑลราชธานี จัดการควบคุมเป็นกรมๆ กรมใหญ่บ้าง กรมเล็กบ้าง มีเจ้ากรม ปลัดกรม สัมทบบัญชาบังคับบัญชาชนในกระทรวงเสนาบดี หรือในเจ้านายผู้ใหญ่ที่เรียกว่าเจ้าต่างกรม กรมแบ่งออกเป็นหมวด หมวดแบ่งออกเป็นหมู่ มีเจ้าหมวดนายหมู่ควบคุม คนในหมวดหมู่กรมไหน ถ้าผิดโคตร ต้องรับราชการในหมวดหมู่กรมนั้น เรียกว่า “ลูกหมู” ถ้าลูกหมูผู้หนึ่งไปได้คนในกรมใดเป็นผัว มดลูกออกมา ยังมัวชังจะคัดค้านเอาเขาหมู่เข้ากรมนียาย บ่ปรากฏอยู่ในกฎหมาย (เก่า) เป็นอันมาก^(๑) ทหาร

(๑) ดู - พระไอยการบานแผนก ในประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ พิมพ์ตามฉบับหลวงตรา ๓ ดวง ของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง

โดยมากคงมีหน้าท้อย่างเราเรียกว่า ทหารราบ ในเวदान
แต่ครั้นนั้น โดยปรกติก็ปล่อยให้ทำมาหากินไม่ผิดกับราษฎร
สามัญ ต่อเวदानีราชการจึงเรียกมารับราชการ "(๑) คง
จะเป็นเพราะในกาลต่อมาเป็นเวदानว่างศึกสงคราม เสด็จมา
หรือเจ้านายผู้ตั้งศักดิ์ จึงให้คิดเอาพวกลูกหมู่ในสังกัดของตน
ไปฝึกหัดงานต่าง ๆ แยกไปตามสาขาที่เห็นว่าควรจัดให้หัด
กันชนไว้ในสังกัดของตน ครั้นพระราชทานอนุญาตให้หัดโชน
กันชนได้ เสด็จมาหรือเจ้านายบางท่านทพพอใจจะให้หัดโชน
ชนในด้านของตน ก็ให้คิดเอาลูกหมู่บางพวกมาหัดโชน
ชนไว้ และนอกจากคิดเอาพวกลูกหมู่แล้ว ต่อมาท่าน
เจ้าของ โชนแต่ละโรงคงจะได้เลือกคิดเอาบรรดาลูกหลาน
ของพวกข้าในกรมบ้าง พวกลูกหลานของผู้พบในบุญบ้าง
พวกลูกหลานบ้าง มาหัดโชนชน แม่พวกทพเป็นโชนอยู่ใน
สังกัดของเจ้าหมวดนายหมู่สังกัดกรมใด เมื่อมุดอกออกมา
ก็เอามาหัดโชนตามพ่อไปด้วย และพวกทพเป็นโชนแม่เป็น
ตะคองก็เรียกลูกทพเกิดใหม่ว่า "ลูกหมู่" ดังที่ยกมเรียกคน

(๑) อธิบายพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ฉบับตีพิมพ์
ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร พ.ศ. ๒๔๘๑ เล่ม ๑ น. ๕๑๕

บางคนบางจำพวกว่า “ลูกหมู” มาจนในบัดนี้ คำที่
 เรียกว่า “ลูกหมู” จึงมีความหมายย่ำตมมาหมายถึงคน
 หยาบช้าพวกที่สืบต่อเป็นลูกหลานของพวกที่กล่าวถึงใน
 ประเภทต่างๆ เหล่านี้ด้วย แต่พวกลูกหมูกับทาสนั้น ความ
 จริงเป็นคนละพวก

โขนและละครนัชาย

เนื่องในการที่พระมหากษัตริย์โปรดพระราชทานอนุญาต
 ให้เจ้านายขุนนางหัดโขนไว้ในด้านของตนได้นั้น ก็คงโปรด
 ให้หัดไว้ได้แต่โขนผู้ชาย ตามประเพณีเดิมที่โขนเป็นศิลปะ
 ของผู้ชายแต่ดั้งเดิม ต่อมาถึงละครของเอกชนกตองมแต่
 ละครนัชาย ส่วนละครนัหญิงนั้นจะมีได้แต่ของพระมหา
 กษัตริย์ แม่เจ้านายผู้สูงศักดิ์ เช่น พระมหาอุปราช กรมพระ
 ราชวังบวรสถานมงคล ก็ห้ามละครนัหญิงไม่ เพราะเป็น
 ราชประเพณีมาแต่กรุงศรีอยุธยา และยังนับถือปฏิบัติ
 กันเคร่งครัดต่อมาจนในกรุงรัตนโกสินทร์ มีประกาศใน
 รัชกาลที่ ๔ เรื่องละครในพระบรมมหาราชวัง ยืนยันข้อความ
 ที่กล่าวมานี้ ดังต่อไปนี้ :—

“มีพระบรมราชโองการ ประกาศหาภามา ให้เจ้านาย
 ชุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยราชวงศ์ให้เห็นพร้อมกัน ว่าด้วยการเดิน
 ตครในบานในเมืองนี้ แต่ก่อนแต่ครั้งกรุงเทพมหานคร
 ศัรยชยาเก่า มาจนถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศ
 รัตนภาไย ก็มีอย่างธรรมเนียมอยู่ว่า ตครผู้หญิงทั้งโรง
 ไม่มียศชายปนเดยนั้น จะมีเดินได้ก็แต่ในพระบรมมหาราชวัง
 แดพระบวรราชวัง ที่เรียกว่าวงหอดวงวงนาเท่านั้น หาผู้หญิง
 ริงเรียนมากไป เพราะในก่อน ๆ นั้น ตครผู้หญิงในหอดวง
 กยอมแต่ดวนเป็นคนทีในหอดวงให้เล่าระดับ มีผู้ล้อเสียดแะ
 นำให้ไปจับไปเกณฑ์เอามาแต่ที่ต่าง ๆ ทั้งในกรุงแต่หัวเมือง
 ราษฎรที่บุตรหญิงไม่อยากจะให้ติดอยู่ในวัง ต้องช้อนต้อง
 เรน หดบหดทน กตวจะมีผู้ล้อเสียดต้องเอามาติดอยู่
 บางคนให้บุตรหญิงหยอชยาให้คาบวดยเดี่ยวบ้าง ทำแบบแผล
 เอายากดทำให้บวดยไม่รู้หาย กลายเป็นมะเร็งเดี่ยวบ้าง แด
 แก่งว่าให้บุตรตำมารยาว่าเบ็นงอยเปลยเดี่ยวจรตเดี่ยวบ้าง
 ต่าง ๆ การที่เบ็นอย่างนี้ ก็ไดยนผู้ใหญ่เฒ่ามาหาไม่ฤ
 เพราะณน เจ้านายต่างกรมแดงไม่ได้ตงกรมแต่ชาราชการ

ทงปวงแต่ก่อน ก็เกรงพระราชอาญาแฉะพระราชดำริห์ ไม่มี
 ใครหัดสอนผู้หญิง มีแต่ผู้ชาย ถึงจะมีผู้หญิงเข้าปณออยู่บ้าง
 ก็แต่นางเอกนางรองตอหนึ่ง ๒ คน ปดอมเดินไปกับผู้ชาย
 บิดความไม่ให้ใครรู้ เมื่อในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธ
 ยอดฟ้าจุฬาโลกย อดครผู้หญิงก็มีแต่ในพระบรมมหาราชวัง
 แห่งเดียว ในพระบวรราชวังท่านทรงแต่โขน เก็บบุตร
 ราชการผู้ชายทงต้น ไม่มีผู้หญิงปนแต่สักคนหนึ่ง ใน
 ดินแผ่นดินนั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
 ทรงหัดครผู้หญิงเดินเรื่องอุณรุทในพระราชวังเดิม
 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกยทรงทราบ ก็ทรง
 ขัดเคืองว่าทำดังทำไต่ไป จะเป็นเหตุจะให้ในพระบวรราชวัง
 ทรงวังเกียด เพราะท่านข้างโน้นเป็นวังใหญ่ควรจะมีคร
 ผู้หญิง ท่านเคารพแก่แผ่นดินใหญ่ไม่ทรงอดครผู้หญิง
 ทรงแต่โขนถวนเป็นผู้ชายทงต้น อดครอุณรุทโรงนั้นเด็ก
 เดี่ยวไม่ได้ทรงค่อไป ภายหลังมาเมื่อได้อุปราชาก็เค็กเป็น
 กรมพระราชวังบวรแล้ว จึงได้ทรงจัดแจงหัดอดครผู้หญิง
 เด็ก ๆ ๕ ขวบ ยังไม่ทันจะได้ครบโรง ก็ได้เด็ดยอดถึง

กวดราชสมบัติบรมราชาภิเศก ครั้นได้เสด็จอยู่ในพระบรม
มหาราชวังแล้ว จึงทรงหัตถ์ครวญเฝ้าโรงใหญ่ขึ้น เล่น
ดื่บ ๆ ลงมา แด่เล่นเรื่องต่าง ๆ เป็นครในบ้าง ตครนอก
บ้าง แด่ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
นั้น ภายหลัง ”(๑)

การที่ท่านผู้ใดจะมีโชนและตะคอนผู้ขายอยู่ในสำนักของ
ตน จึงไม่เป็นของต้องห้ามตามราชประเพณีดังกล่าวนั้น
ปรากฏว่าเจ้านายหลายองค์และชนนางหลายท่าน ต่างก็ให้
หัตโชนขึ้นไว้ในสำนักของตน เช่น โชนของกรมพิพิธ ฯ
โชนของกรมพิทักษ์ ฯ โชนของกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์
โชนของเจ้าพระยาบดินทรเดชา และ โชนของเจ้าพระยานคร
(น้อย) เป็นต้น เมื่อมีโชนเกิดขึ้นหลายโรงหลายคณะด้วยกัน
แต่โรงแต่ละคณะก็คงจะประกวดประชันกันอยู่ คัดปล้าง
การเดินโชนในสมัยนั้นจึงเจริญแพร่หลาย แต่บางโรงบาง
คณะก็คงจะพลิกแพลงคัดไปตามความต้องการของผู้หาผู้ดู

(๑) ประกาศในรัชกาลที่ ๕ จากสมบทโศกดำ เลขที่ ๑๑๘ มีไม่จบ
จึงไม่ปรากฏวันเดือนปีที่ประกาศ นามอื่น บัณฑิตชากร ค้นพบฉบับเพียง
เท่านี้ กรุณาส่งมาให้ ผู้เขียนขอขอบพระคุณไว้ในที่นี้ด้วย

จึงเป็นเหตุให้โชนบางด้านก็คิดปเป็นตลาดไป ทั้งเป็นเหตุ
ให้คิดปในการเดินโชนของบางโรงแตกต่างกันไปบ้าง ถึง
กระนั้น ความนิยมโชนก็คงยังมีอยู่แพร่หลาย

เหตุที่ความนิยมโชนเสื่อม

แต่การที่เป็นเหตุให้ความนิยมคิดปของโชนเปลี่ยนแปลง
ไปนั้น เข้าใจว่าเนื่องมาจากเหตุ ๒ ประการเป็นอย่างน้อย
คือ มาในชั้นหลัง เจ้าของโรงไปเก็บเอาคนจำพวกลูกหมู่และ
ลูกทาสตั้งกล่าวขวางคั่นหน้าหน้าหัดเป็นโชนชน แม้จะปรากฏว่า
ได้ให้กำเนิดแก่คิดปบนผลอดมชนบาง แต่คนทงหลายก็ยอม
เพ่งมองฐานะของคิดปไปในทางตาเกียรติ ซ้ำหัวหน้าคณะ
หรือเจ้าของโรงบางราย ก็พอใจนำพวกโชนในสำนักของตน
ไปเที่ยวเล่นรับจ้างเดินในงานศพและในงานที่ไม่เป็นเกียรติ
โดยมุ่งหวังแต่รายได้และสิ่งตอบแทนบางประการ มิได้คำนึง
ถึงมาตรฐานของคิดปและเกียรติของคิดป ความนิยม
ยกย่องโชนที่เคยมีมาแต่เดิมลดน้อยลง ไม่เหมือนความรุดใน
สมัยก่อนครั้งยังมีแต่โชนหลวง ซึ่งคิดเอาพวกมหาตมา
หิต ตั้งนประการหนึ่ง อีกประการหนึ่ง เนื่องแต่ความเปลี่ยนแปลง

แปลงลำดับนครราชกาลที่ ๔ เมื่อทรงแหวกราชประเพณี
 โบราณ โปรดพระราชทานอนุญาตให้พระราชวงศ์
 และข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยมีตะคองผู้หญิงได้ ไม่ทรงรังเกียจ
 โดยทรงพระราชปรารภว่า “มีตะคองด้วยกันหลายรายคิ
 บานเมืองจะได้ครกครน จะได้เป็นเกียรติแก่แผ่นดิน” ทรง
 เป็นพระราชดำริเพื่อความเจริญและก้าวหน้าแก่ศิลปทางตะคอง
 และประเทศชาติโดยแท้ แต่มามีผลกระทบกระเทือนอย่าง
 สำคัญต่อความเป็นไปของศิลปทางโขนในด้านักของเจ้านาย
 ขุนนางและข้าราชการ เพราะปรากฏว่าเจ้าด้านักต่าง ๆพากัน
 เปลี่ยนแปลงเพศของศิลปินไปเป็นอนามาก ผู้ทมิโขนและ
 ตะคองผู้ชายอยู่แต่ก่อน ก็เปลี่ยนให้หัดตะคองผู้หญิงขึ้นใหม่
 ถึงพวกตะคองผู้ชายที่เคยเดินกันมาแต่พวกผู้ชายแต่ก่อน ก็
 เปลี่ยนไปเดินผสมโรงกับตะคองผู้หญิง ตลอดจนเจ้าด้านัก
 ทมิโขนผู้หญิงมาแต่ก่อน ก็เปลี่ยนแปลงให้หัดเป็นตะคอง
 ผู้หญิงกันขึ้นด้วย เมื่อความนิยมหันเหไปดังนี้ เจ้าด้านัก
 เคยฝึกหัดท่านบางโขนไว้ก็เปลี่ยนแปลง หรือบางรายก็เลิก
 โขนเปลี่ยนเป็นฝึกหัดตะคองผู้หญิงเสียเลยทศเดียวกม เวณเสีย

แต่ในบางด้านก็ซึ่งนิยมคิดแบบโซน ทั้งยังมีครูบาอาจารย์
และศิลปินโซนอยู่ ก็รักษาไว้สืบต่อมา โซนในด้านของเจ้า
นายขุนนางและเอกชน จึงมีอันเบนไปดังกล่าวมา คงคงตัว
เป็นหลักฐานยังยืนอยู่ได้แต่โซนของหลวง ซึ่งพระมหากษัตริย์
ทรงอุปถัมภ์ทำนุบำรุงไว้เป็นส่วนราชูปโภค และได้โปรดให้
รวมคนตงชนเป็นกรม เรียกว่า “กรมโซน” ก็ย่อมจะรักษา
แบบแผนของศิลปอันดีและเจริญก้าวหน้าอยู่ได้ตลอดสมัยที่
พระมหากษัตริย์ทรงโปรด และทรงวางพระราชภาระพอที่จะ
ทรงสละพระราชกรณียกิจอย่างอื่นมาทรงตรวจตราปรับปรุง
เช่นในสมัยรัชกาลที่ ๒ และรัชกาลที่ ๖ ถ้าในรัชกาลใด
พระมหากษัตริย์ไม่โปรด เช่นในรัชกาลที่ ๓ ก็โปรดให้เด็กเล็ก
และในสมัยที่พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชภารกิจอย่างอื่นอยู่
มาก เช่นในรัชกาลที่ ๕ ก็ทรงมอบให้เจ้านายหรือข้าราชการ
ผู้ใหญ่ช่วยดูแลรักษาต่างพระเนตรพระกรรณ รวมทั้งกรม
ที่เกี่ยวข้องกับเครื่องบรรณาการทั้งใจอื่น ๆ หลายนาม เช่น กรมหุ่น
กรมหกละเมน รว้าโคม กรมม้าพาทย และกรมมหรสพ

กรรมมหรศพ

แต่ศิลปะซึ่งเป็นเครื่องรณเรงบนเทใจของหลวง ที่เรียกว่า
 ความมหรศพนัน ในสมัยก่อนจะมีการเล่นอย่างใดบ้าง และกรรม
 มหรศพเดิมจะมีหน้าที่ในการเล่นการแต่งดงอย่างไรบ้าง ยัง
 ไม่สามารถทราบได้ชัด ตามข้อที่เขียนกันว่า มหรศพน หรือ
 มหรศบบ้างก็มี มโหรศบบ้างก็มี ท่านผู้ให้อธิบายว่า เป็น
 การเขียนตามหลักออกซววิชาษาทมิฬว่า “มโหรจุ” ซึ่ง
 ทมิฬเขียนเพี้ยนมาจากคำ “มโหตุล” ในภาษาดั้งดฤด
 และ “มहुตุล” ในภาษาบาลี (เพราะในภาษาทมิฬไม่มี
 อักษร ศ. ษ. และ ส. จึงใช้ จ. แทน) แต่ความหมาย
 ของคำในภาษาทมิฬคงหมายถึงการรณเรงยง อย่างในภาษา
 ดั้งดฤดและบาลีนั่นเอง คือหมายถึงการเล่นเตนรทางปวง
 เพราะการเล่นรณเรงด้นกุดนานต่าง ๆ เป็นลักษณะสำคัญของ
 มหรศพน เช่นที่กล่าวในพระราชพงศาวดารว่า “คักราช ๙๒๐
 ชาติศก (พ.ศ. ๒๐๐๑) เล่นการมหรศพนดองพระ” และ
 ว่า “คักราช ๙๔๔ ชาติศก (พ.ศ. ๒๐๒๕) ท่านให้เล่นการ
 มหรศพน ๑๕ วันนดองพระศัรวรัตนมหาชาติ” เล่นมหรศพน
 ะไรกันตง ๑๕ วัน ไม่ทราบรายละเอียด บางที่การเล่นะไรที่

จะเป็นการไถ่ถอนเรณูกันได้นับเป็นมหรสพหนึ่ง
เช่นที่กล่าวไว้ใน “โคตมทวาทศมาส” ว่า

๑ รดคราษฏรเทสน์	มหรสพ
ทุกทิวทึงขายพวง	พวงพ้อง
สวณเสียงสำเนียงจบ	เจียรโลก
แสนสนุกว้นทอง	ทวเมือง ฯ

เคยพบในกฎมนเทียรบาลกักตักวงเดือนมหรสพ ๓๕ วันเหมือนกัน
แม้ในภายหลังมานี้ ก็นิยมจัดงานกันถึง ๘ วัน ๘ คนบ้าง
๗ วัน ๗ คนบ้าง ๕ วัน ๕ คนบ้าง ๓ วัน ๓ คนบ้าง

แต่ในระยะกาสัมมยหนึ่ง ไทยเราอาจนำเอาค่านมา
ใช้ในความหมายที่กว้าง รวมเอาการเดินเรณูทั่วไปได้
และในสมัยหนึ่งเราอาจนำมาใช้ในความหมายที่แคบเข้า โดย
หมายถึงแต่การเดินบางอย่างบางประเภทก็อาจเป็นได้ ด้วย
เหตุนี้จึงปรากฏมีชื่อกรมเกี่ยวกับการเดินการแต่งเป็นเครื่อง
เรณูบันเทิงใจของหลวง แยกออกเป็นกรมต่าง ๆ หลายกรม
เช่น กรมโขน กรมหุ่น กรมหัดกะเม้น ว่าโคม กรมขับพาทย์
และกรมมหรสพ บางที่กรมมหรสพในสมัยหนึ่งอาจมีหน้าที่

เกี่ยวกับการเดินเบ็ดเตล็ด เช่น โหม่งครุ่ม คุตตไม้ ระเบียบ
 กระชอกแทงควาย เป็นต้น ไม่เกี่ยวกับการเดินโซน เดินหุ่น
 และหกละเมน รำโคม แต่กิจการในกรมเหล่านั้น ในสมัย
 ก่อนๆ มา คงจะหลวมๆ มิได้วางระเบียบไว้อย่างเป็นตาเป็นต้น
 ดุจแต่จะมั่งงานราชการเกิดขึ้น เจ้ากรมก็รวบรวมคนไปปฏิบัติ
 ราชการเป็นครั้งเป็นคราว เวลาไม่มีราชการก็ปล่อยให้ไปทำ
 มาหากินตามตาพอง เป็นแต่ให้มั่วซอลงกตได้ เจ้ากรมการเดิน
 เหล่านี้กมหนาทเพิงผูกอบบฏ หรืออย่างดกเรียกควมาฝึกฝน
 กนบางเป็นครั้งคราว เพราะมิได้มีงานการเดินกันเต็มมือไป เคย
 ได้ยินมาว่า ในสมัยรัชกาลที่ ๕ นั้นเอง บรรดาโซนหลวงทมอยู่
 กันได้มาทำงานเป็นประจำ ใครเดินเป็นตัวอย่างประจำโรง
 ทางการก็จ่ายหัวโซนเรียกกันว่าศีรษะครุให้เป็นประจำตัว
 ไปบูชาและเก็บรักษาไว้ที่บ้านเรือนของตน ถ้าซารุดเสียหาย
 ก็ซ่อมแซมเอง เวลาเรียกควมาเดินโซน ผู้นั้นก็เชิญหัวโซน
 ประจำตัวของตนมาด้วย แม้เมื่อโอนกิจการคิดปประเภท
 จากสำนักพระราชวังมาอยู่ในสังกัดของกรมศิลปากร ตอน
 แรกๆ เมื่อราว ๑๕-๑๖ ปีมานี้ พวกก็ตั้งโซนกันมาได้มา

ประจำทำงานทุกวัน ให้มาฝึกซ้อมเฉพาะในวันพฤหัสบดี ใน
วันอื่น ๆ ก็คงปล่อยให้ยู่บ้าน ค่อยเมื่อเวลาจะมีการงานแต่ง
จึงเรียกความผกซ้อมและร่วมแต่งในงานนั้น ๆ หมคงาน
แล้วก็ปล่อยให้ไปยู่บ้านตามเดิม เว้นแต่พัสดุข้าวของ
เครื่องใช้ เช่น หวีโชน มีใ้มอบให้ไปเก็บรักษาไว้เช่นแต่ก่อน

โขนของเจ้านายบางสำนัก

นอกจากโขนของหลวงแล้ว โขนของเจ้านายทมชอ
เลี้ยงในสมัยก่อน ซึ่งมีครูบาอาจารย์ผกสอนสืบเนื่องกันมา
เป็นเหตุให้รักษาแบบแผนศิลปะทางนี้ไว้ได้ ก็มีอยู่หลาย
สำนัก ขอนำมาถว้ถวงในท่นเพียง ๒ สำนัก คือ :—

๑. โขนของกรมหมื่นเชษฐาธิเบนทร์ คือ พระบาท
สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดให้ผกหัดกันไว้เมื่อครั้ง
เสด็จดำรงพระยศเป็นพระเจ้าลูกยาเธอในรัชกาลที่ ๒ มีคติน
เอกทมชอเลี้ยงโด่งดัง คือ ครูเกษ พระราม แต่เมื่อเสด็จเถลิง
ราชย์ เป็นพระมหากษัตริย์ในรัชกาลที่ ๓ แล้ว ก็โปรดให้
เด็กโขนทั้งของหลวงและโขนข้าหลวงเดิมนั้นเลี้ยงด้วย แต่

โชนชาวดวงเดิมของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ได้ตกไปอยู่กับพระองค์เจ้าถิระกษณานคน พระเจ้าลูกยาเธอ ในรัชกาลที่ ๓ เดำกันว่า เดิมได้โปรดให้เดินโชนตามประเพณี เกำอยู่ก่อน ภายหลังจึงโปรดให้ครูเกษ พระราม หัตตะคอน ขนโรงหน่ง ครูเกษ พระราม ผู้นี้ ได้เป็นครุครบโชนตะคอน หงตะคอนหลวงแะตะคอนเซตยศักดิ์ ในรัชกาลที่ ๔ เกือบ หงเมือง มตาราให้ครุแะครบโชนตะคอนของครูเกษ อยู่ ในหอดมดแห่งชาติ กรมคังปากร ซึ่งข้าพเจ้าได้รวบรวม ชำระแะคพมพเบเนเดิมแะว เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔

๒. โชนของกรมพระพิทักษเทเวศร์ (ต้นสังกัด กุญชร) ทรงมีโชนมาตงแต่เมื่อยังดำรงพระยศเป็นกรมหมนในรัชกาล ที่ ๓ แต่ได้โปรดให้หัตชนหงโชนแะตะคอน เมื่อกรมพระ พทกษเทเวศร์รذنพระชนมแะว พระองค์เจ้าตงหนาทราชดุรงค์ ฤทธมเบเนพระโอรส ได้ทรงควบคุมเบเนดัมบคของตระกูล ดับมา แะพระองค์เจ้าตงหนาทราชดุรงค์ฤทธน นอกจาก ทรงบัญชาการกรมม้าดบคจากพระบิดามาแต่ในรัชกาลที่ ๔ แะว ได้ทรงมีหนาทวากการกรมมหรสพแะกรมหุ่นของ หลวงอยู่ด้วย โชนในดำนกนปรากฏว่าได้อัครบาอาจารย์

ฝีมือ ๆ ไปจากพวกโขนของวังหลวงบ้าง เช่น ครูคุ้ม
 พระราม^(๑) กับครูแผน หนุมาน^(๒) และได้ไปจากพวกโขน
 วังหน้าบ้าง เช่น ครูคง ทศกรรฐ์ เป็นต้น ครูเหตุนและ
 ครูอื่น ๆ ต่างได้ฝึกหัดศิษย์ให้เป็นศิลปินรับช่วงศิลป์โขนสืบ
 ต่อกันมา ครั้นพระองค์เจ้าตั้งหน้าทราชมงคลฤทธิธำมระพระชนม
 ติงเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๓ ในรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุ
 ฬจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดให้ท่านเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์
 วิวัฒน์ (ม.ร.ว. ทอด ณ อยุธยา) เมื่อครั้งเป็นเจ้าหมื่นดรรพ-
 เพชรภักดี ได้อาการกรรมหรือฟ้อนระบำนั้น ทูลตั้งหนังสือขอมา
 ภายหลัง ร.ศ. ๑๑๒ (พ.ศ. ๒๔๓๖) ก็ได้โปรดให้ว่าการ
 กรรมโขน กรมว่าโคมและกรรมฟ้อนทยอยกัน ๓ กรมด้วย ท่าน
 เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ นอกจากจะได้ครอบครองโขน
 ตะเคียนและดนตรีฟายของตระกูลที่เป็นมรดกตกทอดมา
 เป็นส่วนของท่านเองแล้ว ยังได้มีหน้าที่ควบคุมดูแลบังคับ
 บัญชากรรมต่าง ๆ ของราชการทั้ง ๕ กรมดังกล่าวมาแล้ว มาจน
 ตลอดสมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นอนาการกรมเกี่ยวกับศิลปขนดที่เรียก

๑. ว่าเป็นครูพระยานุภาพราช (ทองดี สุวรรณภารต)

๒. ว่าเป็นครูพระพินิจนักร (เพิ่ม สุศรีวิระ)

ว่า Fugitive Arts ทั้งหมดอยู่ในความควบคุมบังคับบัญชา
ของท่านเจ้าพระยาเทเวศร์ฯ แต่คงจะมีเจ้ากรมแต่กรม
ช่วยท่านปกครองดูแลเดิมนั้นช่วยออกชนหนึ่ง เพราะ
ปรากฏว่า พระมหาคำนูกิจ (เดือน ๓ มรณ) เมื่อครั้งยังมี
บรรดาศักดิ์เป็นหลวงในราชทินนามนั้น เป็นเจ้ากรมมหรธพ
มาแต่ พ.ศ. ๒๔๓๖ และอยู่ต่อมาจนเมื่อเริ่มรัชกาลที่ ๖ ได้
เลื่อนบรรดาศักดิ์ขึ้นเป็นพระ นอกราชการ^(๑) คิดเส้นทางโชน
ตะกอนในด้านกนหลายท่าน ปรากฏเป็นผู้เสมอและมช่อ
เลี้ยงได้เป็นครูบาอาจารย์ฝึกหัดคิดปทางโชนตะกอนและดนตรี
ปี่พาทย์สืบต่อมาในกรมมหรธพสมัยรัชกาลที่ ๖

โชนสมัครเล่น

แต่เมื่อตอนปลายรัชกาลที่ ๕ นั้น พระบาทสมเด็จพระ
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งดำรงพระราชอิสริยยศ
เป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร ซึ่ง
เรียกกันเป็นสามัญในสมัยนั้นว่า สมเด็จพระบรม หรือ พระ

๑. ดูประวัติใน จดหมายเหตุ เรื่องเสด็จประพาสต้นในรัชกาลที่ ๕
ฉบับพิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร ปี พ.ศ. ๒๔๕๖

บรม เล็ดจประทับอยู่ ณ พระราชวังสราญรมย์ ทรงมีนัก
 บิพาทย์ผมอดประจางล้วนพระองค์อยู่ผู้หนึ่ง คือ นายแปดก
 ประดานค์พท ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 โปรดพระราชทานสัญญาบัตรให้เป็น ขุนประดานค์ยศพท
 เมื่อวันท ๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๒ ในงานเฉลิมพระชนม
 พรรษาสมเด็จพระบรมราชชนนารก และพระบาทสมเด็จพระ
 พระมงกุฎเกล้าฯ ซึ่งได้จัดให้หมื่น ณ วังสราญรมย์
 ในบั้น ขุนประดานค์ยศพท ผน ต่อมาได้เป็นพระยา
 ในราชทินนามเดิม และเป็นเจ้ากรมบิพาทย์หลวงในรัชกาล
 ท ๖ เป็นผู้ทศษยผมอดสืบมาจนทุกวันนี้หลายท่าน แต่ใน
 ทนประดังคจะรกดาวถงความเป็น ไปของคิตปและคิตป็น โชน
 โดยเฉพาะ จึงจดเอนเรื่องทางตนครบพาทย์และละคอนเดี่ยว
 นอกจากมความจาเป็นบางประการทเกยวพนกัน จึงจะนำ
 มากถ่วงถงตาม โอกาส

ในระยที่ประทับอยู่ ณ พระราชวังสราญรมย์ ได้โปรด
 ให้หัดมหาดเล็กชนเด่น โชนตามแบบแผนทเป็นมาแต่โบราณ
 โดยโปรดให้นมครู โชนผมอดสืบมาจากบ้านท่านเจ้าพระยา

เขตตรวจวัดฉนวน เทาที่ทราบ ๓ คน คือ ๑. ขุนระบำภาษา
 (ทองใบ สุวรรณภารต) ซึ่งต่อมาในรัชกาลที่ ๖ ได้เลื่อน
 บรรดาศักดิ์โดยลำดับ จนเป็นพระยาพรหมมาภิบาล เป็นคร
 ยักษ์ ๒. ขุนนุกานักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต) ซึ่งภาย
 หหลังได้เป็นพระยาในราชทินนามนั้น เป็นครพระกับครนาง
 และ ๓. ขุนพานกนกนิกร (เพ็ม สุวรรณะ) ซึ่งภายหลังได้
 เป็นพระในราชทินนามนั้น (๑) เป็นครตั้ง โชนที่โปรดให้ฝัก
 หัดขนนมขอ (คณะ) ว่า “โชนล้มครเด็น” เพราะผู้ตัก
 เป็นโชนคณะนั้นตวงเป็นตักเจ้านายขุนนางและมหาดเล็กใน
 ล้มเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟักทักกันด้วยล้มครใจตาม
 พระราชประสงค์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ก็ทรงปรับปรุงบทและทรงควบคุมฝักซ้อมด้วยพระองค์เอง
 โชนล้มครเด็นโรงหนังปรากฏชื่อเสียงว่าเด่นได้ดี และเคย
 นำออกเล่นในงานสำคัญเมื่อปลายรัชกาลที่ ๕ นนหลายครั้ง
 เช่น คราวหนึ่งได้ไปแสดงช่วยงานเปิดโรงเรียนนายร้อย
 (ทหารบก) ขันมขยม เมื่อวันเสาร์ที่ ๒๕ ธันวาคม ร.ศ.

๓๒๘ (พ.ศ. ๒๔๕๒) ได้พิมพ์จุลฉัตรบอกรายนามตัวโขน
กับบทร้องและคำพากย์คำเจรจา "มีคำอธิบาย" พิมพ์ไว้ใน
เบื้องหน้า

"โขนโรงนี้ เรียกนามว่า โขนสมัครงั้น เพราะผู้เล่น
เล่นด้วยความสมัครเองไม่ใช่ถูกกะเกณฑ์หรือเห็นแก่สินจ้าง
มีความประสงค์แต่จะให้ผู้ที่คุ้นเคยชอบพอกัน และที่เป็นคน
ชั้นเดียวกันมีความรื่นเริง และเพื่อจะได้ไม่หลงลืมว่า ศิลป
วิทยาการเล่นแต่โบราณไม่จำเป็นจะต้องเป็นของฝรั่ง จึงจะดูได้
ของโบราณของไทยเรามีอยู่ ไม่ควรจะให้เสื่อมสูญไปเสีย
โขนโรงนี้ได้เคยเล่นแต่ที่พระราชวังสราญรมย์เป็นพื้น แต่
ครั้งหนึ่ง เห็นว่าผู้ที่เข้านักเรียนนายร้อยก็เป็นคนชั้นเดียวกัน
และเป็นที่หวังอยู่ว่าจะเป็นกำลังของชาติเราต่อไป พวกโขน
จึงมีความเต็มใจมาช่วยงาน เพื่อให้เป็นการครึกครื้น ถ้า
แม้ว่าผู้ที่ดูรู้สึกว่าจะสนุก และแลเห็นอยู่ว่าการเล่นอย่างไทยแท้
ก็ยังเป็นสิ่งที่ควรดูอยู่แล้ว ผู้ที่ออกหน้าพิกษาแรงเล่นให้ดูก็
จะรู้สึกว่าได้รับความพอใจยิ่งกว่าได้สินจ้างอย่างใด ๆ ทั้งสิ้น
ในหมู่ผู้ที่เป็นตัวโขน มีหม่อมเจ้าและบุตรข้าราชการ คือ:-

๑. หม่อมเจ้าชัชวลิต^(๑) (พระ) ในพระเจ้าน้องยาเธอ
กรมหมื่นพรหมวรานุรักษ์^(๒)
๒. หม่อมเจ้าแววจักร^(๓) (พระ) ในพระเจ้าวรวงศ์เธอ
กรมหมื่นอนุพงษ์จักรพรรดิ
๓. หม่อมราชวงศ์ ไข่^(๔) (พิภก) ในพระวรวงศ์เธอ
กรมหมื่นปราบปรปักษ์
๔. หม่อมราชวงศ์มานพ^(๕) (เชน) ในหม่อมเจ้าทัศนภาส
๕. หม่อมหลวงเฟื้อ^(๖) (พระอรุณ) บุตรพระยา
ประสิทธิ์ศุภการ (ม.ร.ว. ลม้าย)
๖. หม่อมหลวงฟื้น^(๗) (พระลักษมณ์) บุตรพระยา
ประสิทธิ์ศุภการ (ม.ร.ว. ลม้าย)

(๑) หม่อมเจ้าชัชวลิต เกษมสันต์

(๒) พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพรหมวรานุรักษ์ ต้นสกุล
เกษมสันต์

(๓) หม่อมเจ้าแววจักร จักรพันธ์

(๔) พระยาชาติเดชอุดม (ม.ร.ว. ไข่ มาลากุล)

(๕) นายซรรค์ หุ้มแพร (ม.ร.ว. มานพ เกษมสันต์)

(๖) พลเอก เจ้าพระยารามราฆพ (ม.ล. เฟื้อ พึ่งบุญ)

(๗) พลตรี พระยานิรุตถเทวา (ม.ล. ฟื้น พึ่งบุญ)

๗. หม่อมหลวงอรุณ^(๙) (องค์) บุตรหม่อมราชวงศ์
วิจิตร (ม.ร.ว. ปฐม)
๘. นายคล้าย^(๑๐) (หุ้มน) บุตรเจ้าพระยาสุรพิช
พิสุทธ (เทศ)
๙. นายพราว^(๑๐) (เขน) บุตรเจ้าพระยาตรีธรรมา
*ธิดา (เวก)
๑๐. นายเจ็ด^(๑๑) (สิงห์) บุตรนายพลตรี พระยา
ไกรเพ็ชรรัตน์สงคราม (แฉ่)
๑๑. นายสุนทร^(๑๒) (เสนายักษ์) บุตรพระยาตรีสุนทร
โวหาร^(๑๓)
๑๒. นายประณีต^(๑๔) (ราสสูร ตัวบ) บุตรพระยา
ประชาภิจักรจักร (แฉ่ม)

(๙) พระยานเรนทราธิราช (ม.ล. อรุณ ติเนจร)

(๑๐) หลวงวิสูตรอักษร (คล้าย บุนนาค)

(๑๐) จมื่นทรงสุทนต์ (พราว บุนนาค)

(๑๑) นายเจ็ด บุนนาค

(๑๒) พระสุนทรวาจิณ (สุนทร สาลักษณ์)

(๑๓) พระยาตรีภุช (กมล สาลักษณ์)

(๑๔) จมื่นเทพสุนทร (ประณีต บุนนาค)

๑๓. นายประสิทธิ์^(๑๕) (เสนาย์ักษ์) บุตรพระยาประชาภิ
กรจักร (เข้ม)
๑๔. นายประเสริฐ^(๑๖) (นาง) บุตรพระยาประชาภิ
กรจักร (เข้ม)
๑๕. นายประดิษฐ์^(๑๗) (เขน) บุตรพระยาประชาภิ
กรจักร (เข้ม)
๑๖. นายอู่^(๑๘) (สิบแปดมวกูญ) บุตรพระยารัตน
โกษา (เล็ก)
๑๗. นายสมบุญ^(๑๙) (เขน) บุตรพระยาศิรินครเทพ
สัมพันธ
๑๘. นายไถ^(๒๐) (อันทรชิต) บุตรพระอรรณการ
ประสิทธิ์^(๒๑)

(๑๕) จ่าแก้วนประกอบการ (ประสิทธิ์ บุนนาค)

(๑๖) นายสุดจำลอง (ประเสริฐ บุนนาค)

(๑๗) นายประดิษฐ์ บุนนาค

(๑๘) พระยาสุจริตธำรง (อู่ สุจริตกุล)

(๑๙) พระสนิทรราชการ (สมบุญ ศรินธร)

(๒๐) พระยาอุบลราชภักดี (ไถ สุจริตกุล)

(๒๑) เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (ปลื้ม สุจริตกุล)

๑๙. นายไข่^(๒๒) (จำเริญ) บุตรหลวงธรรการ
กำจัด (เทียม)

๒๐. นายเล็ก^(๒๓) (สิบแปดมงกุฏ) บุตรนายพันตรี
หลวงสรสิทธิยานการ

๒๑. นายไข่น^(๒๔) (สิบแปดมงกุฏ) บุตรนายสรรพ
• วิไชย (เชน)

๒๒. นายทองแล้ง^(๒๕) (นาง) บุตรขุนนัฏกานุกรักษ์^(๒๖)

“นอกจากผู้ที่ถูกกล่าวนามมาแล้วนี้ เป็นบุตรพลเรือนมีหลัก
ฐานและได้ถวายตัวเป็นมหาดเล็กอยู่ในสมเด็จพะบรม
โอรสาธิราชมกุฎราชกุมารทุกคน

“ในที่สุดนี้ พวกไข่นถือโอกาสเพื่อแสดงให้ปรากฏว่า
ที่เล่นได้ถึงเพียงนี้ ก็เพราะอาศัยความฝึกสอนของครูซึ่ง
นับว่ามีวิชาอย่างดีที่สุดสมัยนี้ กล่าวคือ ขุนระบำภาษา
(ครูยักซ์) ๑ ขุนนัฏกานุกรักษ์ (ครูพระและนาง) ๑ ขุน
พำนักันจนิกร (ครูวนร) ๑ จึงควรขอบใจท่านทั้ง ๓ นี้”

(๒๒) พระยาราชอักษร (ไข่ อักษรักษ์)

(๒๓) หมื่นทรงพลหาญ (เล็ก สุเรนทรานนท์)

(๒๔) นายไข่น บุนนาค

(๒๕) หลวงไพจิตรนันทการ (ทองแล้ง สุวรรณภารต)

(๒๖) พระย้านัฏกานุกรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต)

ศิลปโขนคราวเจริญ

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเถลิง
ถวัลยราชสมบัติในปลาย พ.ศ. ๒๔๕๓ แล้ว ต่อมาจึง
โปรดให้ตั้งกรมมหรสพขึ้น บางทีในชั้นแรกจะโปรดให้ย้าย
พระมหาคำนวณกิจ (เดือน ๖ มรุต) เจ้ากรมมหรสพเดิม
มาด้วย เพราะมืองถึงวาเป็นเจ้ากรมมหรสพในก่อนต้น
รัชกาล ให้เป็นผู้ควบคุมอยู่ก่อน แล้วต่อมาจึงโปรดให้
หลวงดิถีนิยายเวร (น้อยคีตป) ขาหดวงเดิม เป็นผู้ควบคุม
ต่อมา และโปรดให้รับโอนกรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการมหรสพ
มาขึ้นอยู่ในกรมมหรสพที่โปรดให้ตั้งขึ้นใหม่ ปรากฏ
ในร่างหนังสือฉบับหนึ่ง (ไม่ฉันท แต่เป็นเดือน) เมษายน
ร.ศ. ๑๓๐ (พ.ศ. ๒๔๕๔) ถึงเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์
มีความว่า “เห็นว่าการในสวนกรมโขนและพิณพาทย์
มหาดเล็ก ซึ่งอยู่ในปกครองของเจ้าพระยาเทเวศร์.....
ควรยกไปอยู่ในกรมมหรสพ ซึ่งให้หลวงดิถีนิยายเวรเป็นผู้
ควบคุม..... ด้วย เหตุที่คิดเห็นดังนี้จึงได้สั่งให้หลวงดิถี
นิยายเวรเตรียมการที่จะรับราชการในกรมโขนและพิณพาทย์
มารวมเข้าในกรมมหรสพ” ส่วนครุโขนทั้ง ๓ ท่าน คือ ชุน

ระบำภาษา ขุนนุกานุกรักษ์ และขุนพ่านกษนิกร เมื่อ
 แรกโอนมาก็คือโปรดเกล้าฯ ให้มีตำแหน่งเป็น “ผู้กำกับกอง
 ทหารกระบี่” ดังกตกรมโชน ขนคอกกรมมหรสพ โชนใน
 รัชกาลที่ ๖ จึงมีอยู่เป็น ๒ พวก คือ โชนล้มครเด็น ซึ่งเป็น
 ขาหดวงเดิมดังกล่าวถึงมาแต่พวกหนึ่ง กับโชนในกรม
 มหรสพ ซึ่งโปรดให้ตั้งขึ้นใหม่อีกพวกหนึ่ง แต่ “โชน
 ล้มครเด็น” ขาหดวงเดิมนั้น เมื่อพระบาทสมเด็จพระ
 มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเสด็จทอดยราชสมบัติแล้ว ต่างก็
 มีหน้าที่ราชการประจำตัว จะมาร่วมกันเล่นโชนบ้างก็ต่อ
 บางครั้งบางครั้ง และบรรดา “โชนล้มครเด็น” เหล่านั้น
 นอกจากได้ชื่อว่าเป็นผู้ต่งตั้งเล่นศิลปด้านนี้ด้วยกำลังกาย
 กำลังใจให้เจริญก้าวหน้าในยุคนั้นแล้ว ต่อมาก็ปรากฏว่า
 หดหายท่านรับราชการตามความดีความชอบ ได้เลื่อนตำแหน่ง
 และบรรดาศักดิ์สูงขึ้นโดยลำดับ เป็นกำลังสำคัญแก่ราชการ
 ในสมัยนั้นและในกาลต่อมาเป็นอย่างมาก

ภายหลังที่หลวงดิถีนิยายเวรได้รับโอนกรมโชนและ

พิณพาทย์มหาดเล็ก มาอยู่ในความควบคุมของกรมมหรสพ
 ได้ประมาณสี่เดือน ก็โปรดให้เลื่อนบรรดาศักดิ์หลวงด้ข
 นายเวรชั้นเป็นพระยาวิสุกรรมคีตปรีดิ์พิทย เมื่อดวันที่ ๒๔
 สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๕๔ และโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนบรรดาศักดิ์
 หลวงเดชนายเวร (จันทร์ จิตรกร) เป็นพระยาอนาคาณ
 จิตรกร จางวางกรมช่างมหาดเล็ก แต่พระยาวิสุกรรม
 คีตปรีดิ์พิทยยังคงมีหน้าที่ควบคุมมหรสพอยู่ด้วย (ท่าน
 เจ้าคุณวิสุกรรมคีตปรีดิ์พิทยกรุณาเล่าให้ฟังเมื่อดวันที่ ๓๓
 พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ ว่า) เมื่อโปรดให้รับโอนกรมโขน
 และกรมพิณพาทย์มหาดเล็กมาจากท่านเจ้าคุณเทเวศร์ฯ นั้น
 โปรดให้ทำรายการสิ่งของเครื่องใช้ทุกอย่าง เช่น เครื่อง
 พิณพาทย์ เครื่องโขนตะคอง ตลอดจนตัวหนังใหญ่ ขนบญช
 ไว้ แล้วให้ท่านเจ้าคุณเทเวศร์ฯ ตราค่าสิ่งของเหล่านั้น แล้ว
 โปรดเกล้าฯ ให้ใช้เงินเป็นค่าสิ่งของเหล่านั้นทั้งหมดแก่
 ท่านเจ้าคุณเทเวศร์ฯ มิได้โปรดให้รับโอนเอามาเปล่า ๆ
 ส่วนผู้คนที่โอนมาก็โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งใหม่ตำแหน่งหน้าที่
 ในราชการ ซึ่งต่อมาผู้ปฏิบัติราชการดีเป็นที่โปรดปราน

พอพระราชหฤทัย ก็โปรดพระราชทานยศบรรดาศักดิ์ให้เป็น
ขุนนางไปตาม ๆ กัน^(๑)

ในระยะนี้ได้โปรดเกล้าฯ ให้เรียกกรมบพิภตยว่ากรม
บพิภตยหตวง เข้าใจว่าเพื่อให้ต่างกับกรมบพิภตยมหาดเล็ก
หรือกรมมหาดเล็กบพิภตยซึ่งมอຍออกต่างหาก และโปรด
เกล้าฯ ให้เรียกกรมไชนว่า กรมไชนหตวง ซึ่งบางท้จะม้พระ
ราชประสงค์ให้เห็นว่าคิศิลปของหตวงที่ใดทรงท่านบำรุงจนเป็น
ทางราชการ เป็นของหตวง เช่นเดียวกับหน่วยงานบางอย่าง
ของอังกฤษ ทยมมค้า Royal นาหนา จึงเป็นอนแตกต่าง
จากไชนเซตยค้กคคของเอกชนทมอຍ ในด้มยนน ท่านเจ้าคุณ
วิศุกรรมคิศิลปประดิทกรรณาเลให้ทราบถึงอานาจนนาทเมอ
ท่านควบคุมกรมมหรสพในด้มยของท่านว่า การควบคุมดูแล

๑. ได้ตรวจดูเพิ่มเรื่องหนังสือราชการต่าง ๆ ซึ่งกรมเลขาธิการ
คณะรัฐมนตรี นำไปฝากไว้แก่กรมศิลปากร ได้พบเพิ่มเรื่อง "เบ็ด
เสร็จกรมมหรสพ" ก็ดีใจ ด้วยคิดว่าจะได้ความรู้เรื่องราวเกี่ยวกับ
การตั้งและกิจการของกรมมหรสพในรัชกาลที่ ๖ แต่แล้วก็ผิดหวังเป็น
อย่างยิ่ง เพราะมีแต่เปลือกเพิ่ม ไม่ทราบว่าใครคิดเอาเรื่องข้างในไป
เสียบตั้งแต่เมื่อไร ได้ติดต่อสอบถามเจ้าหน้าที่ ก็ได้รับทราบว่า หา
มาอย่างนี้ตั้งแต่ครั้งเลขาใน เรื่องราวที่เขียนนี้ อาศัยสอบถามความ
ทรงจำจากปากคำของบางท่าน จึงอาจผิดพลาดได้มาก

งานในกรมมหรธพของท่าน ถ้าจะกล่าวอย่างเดยวนกเพียง
แต่ในนาม เพราะในการจัดการเดินการแต่ง พระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็โปรดทรงเอง ในการพระราชทาน
ความดีความชอบ เช่นพระราชทานเหรียญ พระราชทานตรา
และยศถาบรรดาศักดิ์ ก็โปรดเกล้าฯ โดยตรง ก็จากรัก
เป็นไปโดยเรียบร้อยด้วยดี ไม่มีอะไรเป็นข้อยุ่งยาก ท่าน
เองจึงมีหน้าที่โดยตรงไปในงานช่าง งานก่อสร้าง เช่นสร้าง
เครื่องบรรพตยประดับงาชศ "ม.ว." เป็นต้น

ต่อมาอีกราว ๒ ปีได้โปรดให้โอนกรมช่างมหาดเล็กไป
สังกัดในกรมมหรธพอีก และเปลี่ยนตัวผู้บัญชาการใหม่
ปรากฏในตำแหน่งตั้งของกรมราชเลขาธิการ ตั้งวันที่ ๒๐
กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๖ ถึงพระยาบรมชนกนาถพลตถ แทน
อธิบดีกรมมหาดเล็ก "ด้วยเหตุว่ากรมช่างมหาดเล็กในเวदान
สมควรไปตั้งทบชนในกรมมหรธพ และให้พระยาประสิทธิ์
ศักรการเป็นผู้บัญชาการกรมมหรธพ" พระยาประสิทธิ์ศักรการ
ผูกคอก พดเอก เจ้าพระยารามราฆพ (ม.ต. เพอ พงบุญ) กรม
มหรธพในเวदानนั้นจึงเป็นกรมใหญ่ เดิมอดด้วยทบวงการเมือง
อื่นๆที่มีความสำคัญในราชการ เพราะรวมเอา (๑) กรมโขน

หดง มีพระยานุรักษเป็นเจ้ากรม (๒) กรมมัทพทยหดง
 มีพระประดานศรียศพิทเป็นเจ้ากรม (๓) กรมช่างมหาดเล็ก
 มีพระยาอนศาณจิตรกรเป็นเจ้ากรม และ (๔) ค่อมารวมเอา
 กองเครื่องด้ายฝรังหดงมาขึ้นนอกกองหนึ่ง รวมเป็นกรม
 มหาดพิ แต่กองเครื่องด้ายฝรังหดงนี้ โดยเหตุที่ยังมีติด
 อยู่นเป็นกรม จึงมีบัญชาเป็นปดัตกรม เป็นกรมอิสระ
 มีติดขึ้นต่อกระทรวงวัง ครั้นแรกพระนันทพิทยพิลาศ (เขื่อน
 วารศรี) ซึ่งต่อมาเปลี่ยนบรรดาศักดิ์เป็นพระประดิษฐไพเราะ
 แถวภายหลังเป็นพระยาจรัสศรีราชเด้น เป็นปดัตกรม ต่อมา
 พระเจันดริยางค์ (บี๊ต วาทยกร) เป็นปดัตกรม กรมต่าง ๆ
 เหล่านี้ขึ้นตรงต่อกรมใหญ่ คือ กรมมหาดพิ มีหัวหน้าใหญ่
 เป็นบัญชาการ และมีกรมบัญชาการเป็นสำนักงานอำนวยการ
 ทวไป แต่โดยเหตุที่ราชการในกรมมหาดพิเป็นมหาดเล็ก
 ในพระองค์ การบังคับบัญชาจึงขึ้นอยู่กับในกรมมหาดเล็กออก
 หนึ่ง ซึ่งต่อมามีผู้บัญชาสั่งตั้งของกรมมหาดเล็ก เรียก
 ว่าผู้สำเร็จราชการกรมมหาดเล็ก ขึ้นตรงต่อพระบาทสมเด็จพระ
 เจ้าอยู่หัว ถ้าจะเทียบส่วนราชการของกรมมหาดพิใน
 สมัยนั้นกับการแบ่งส่วนราชการในสมัยนี้ กรมบัญชาการ

กคช. ด้านงานธนาคารกรมหรือด้านงานปลัดกระทรวง
 ด้านกรมชนอื่น ๆ ก็เทียบด้วยกรมกอง ซึ่งขึ้นอยู่กับสังกัด
 เวदानนด้านงานใหญ่ของกรมมหรธพตงอยู่ ณ วงจันทร์
 ซึ่งบัดนี้เบบตงของโรงเรียนผกหัดครูประถมแะกระทรวง
 ศึกษาธิการ

ต่อมาเมื่อวันที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๗ ได้โปรดให้
พระยาอนิรุทธเทวา (ม.ด. พัน พงบุญ) เป็นผู้บัญชาการ
กรมมหาดพิทักษ์ ดอดตมาจนยุบเลิกเมื่อต้นรัชกาล ปรากฏว่า
ดอดตรัชกาลที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
ได้ทรงปรับปรุงและทำนุบำรุงศิลปทางโขนละครและดนตรี
ปี่พาทย์ ในกรมมหาดพิทักษ์ในรัชสมัยของพระองค์ ให้เจริญ
ก้าวหน้าเป็นอย่างยิ่ง ทรงทางมาตรฐานศิลปและฐานะของ
ศิลปิน จนกล่าวกันว่าเป็นสมัยที่ศิลปโขนละครและดนตรี
ปี่พาทย์รุ่งเรืองที่สุด ทรงประดิษฐ์ราชทินนามชนพระราช
ทานบรรดาศักดิ์แก่ศิลปิน โขนผู้มีฝีมือให้เป็นชนนางกันมาก
หน้าหลายตา ดอดตไปจนตัวดอดต เจ้าหน้าทรรักษาเครื่องโขน
และผู้รักษาโรงโขน ก็โปรดให้มับรรดาศักดิ์^(๑) จนมีคำเรียก

๑. ตู-นามบรรดาศักดิ์ไขนหลวงในรัชกาลที่ ๖ ซึ่งพิมพ์ไว้
ต่อท้ายนี้

โขนทางราชการของหลวงในรัชกาลที่ ๖ ว่า “ โขนบรรดา
 คักกิด ” คู่กับโขนของเอกชนที่เรียกว่า “ โขนเชตยคักกิด ”
 คิดเป็นโขนบรรดาคักกิดผู้มณโฆในรัชกาลที่ ๖ นั้น ภายหลัง
 ได้เป็นครูฝึกสอนคิดปทางโขนตะคองหมักษยดับค้อมา กัมอยู่
 หาดายท่าน * ทั้งโปรดให้สร้างเรือนพักให้อยู่กันในบริเวณที่
 ทำการ * เช่น พวกคิดเป็นโขน กัมเรือนพักประจำให้อยู่ใน
 บริเวณดงหมักกัวัน พวกเครื่องด้ายฝรังหลวง กัมเรือนพัก
 ให้อยู่ในบริเวณดงนามเลื้อบา เขาหินวนา พวกป้าทยักให้
 อยู่ ในบริเวณกรม และในระยะเดียวกันนั้น ได้โปรดให้ตั้ง
 โรงเรียนฝึกหัดคิดปทางโขนตะคองและดนตรีป้าทยจนใน
 กรมมหรธพอกด้วย ครั้งแรกเรียกว่า “ โรงเรียนทหารกระบ
 หลวง ” ต่อมาเป็น “ โรงเรียนพรานหลวง ”

โรงเรียนพรานหลวง กรมมหรธพ

ในสมัยเมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ทรงตั้งกองเลื้อบาขึ้น ในตอนแรกโปรดเกล้าฯ ให้บรรดา
 ข้าราชการในกรมมหรธพเป็นเลื้อบากองพิเศษกองหนึ่ง เรียก

ว่า “ทหารกระบี่” ย่อมเป็นที่สังเกตเห็นว่ากองทัพทหารกระบี่
 นั้น เป็นกองเล่อบาที่ถูกพระราชหฤทัย ทรงโปรดปรานมาก
 กว่าเล่อบาเหล่าอื่น ๆ จึงเป็นเหตุให้ประชาชนสนใจเล่อบาได้
 ในคดีปล้นชิงธนาคอนและคนตรวของหลวง ซึ่งเป็นบุคคลใน
 สังกตทหารกระบี่หลวงหลายคน มีผู้นำเอาเด็กเล็กเด็กหลวง
 เขามาฝากเป็นนักเรียนฝึกหัดในกรมมหรสพเป็นอันมาก

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวคงจะได้ทรง
 พิจารณาเห็นด้วยพระปรีชาญาณอยู่แล้วว่า ไม่ว่าผู้ที่มีสติ
 วิद्याการทางไหน แม้จะด่ามารกเพียงใดก็ตาม ถ้าขาดการ
 ศึกษาในด้านความรู้ด้านญะยะแล้ว ย่อมเป็นทางนำซึ่ง
 ความต่ำทราม เป็นที่เหยียดหยามของบุคคลทั่วไป และถ้า
 ผู้ใดมีพินการศึกษาวิชาด้านญะยะอยู่แล้ว ก็ย่อมจะช่วยเชิดชูให้
 ศักดิ์พิद्याการของผู้นั้นสูงเด่นขึ้นได้เป็นอย่างดี แต่ว่าการ
 ที่จะให้ผู้ใหญ่ที่สูงอายุแล้วกลับมาร่ำเรียนวิชาด้านญะกะ
 ใหม่ นั้น ย่อมจะไม่เป็นที่สมอารมณ์ของผู้นั้นแก่แก่ให้เรียน
 ถึงแม้จะบังคับไปก็คงไร้ประโยชน์ เพราะฉะนั้นเมื่อสบ
 โอกาสที่เด็กเล็กเด็กมาสมัครเป็นนักเรียนฝึกหัดในกรมมหรสพ

ทางโชนบ้าง ตะคอนบ้าง บิพาทย์บ้าง เครื่องสายฝรั่งบ้าง
 มากด้วยกัน พระองค์จึงทรงถือโอกาสนี้เข้าแก้ไข โดย
 โปรดให้ตั้งโรงเรียนสอนหนังสือขึ้นในบริเวณสวนมัสกวน
 ด้านถนนพิษณุโลก แยกเป็นหน่วยราชการอีกหน่วยหนึ่ง
 เรียกว่า “กองโรงเรียนทหารกระบี่หลวง” ภายหลังเมื่อได้
 ทรงตั้งกรมเลขาธิการมหาดวงรักษาพระองค์ขึ้น และยืม
 ทหารกระบี่หลวงแล้วโอนข้าราชการกรมมหาดพิศเคยเป็น
 ทหารกระบี่ทั้งหมดมาเป็น “เลขาธิการมหาดวง ร.อ.” จึง
 พระราชทานนามโรงเรียนทหารกระบี่หลวงเดิมเป็น “โรงเรียน
 พราหมณ์หลวงในพระบรมราชูปถัมภ์” ให้บรรดาเด็กที่สมัครเข้า
 มาในกรมมหาดพิศเคยเขาเรียนทุกคน ซึ่งมีจำนวนนักเรียน
 ทั้งหมดราว ๑๐๐ คน โรงเรียนนี้ทำการสอนอย่างโรงเรียน
 สามัญทั่วไป แบ่งเป็น ๖ ชั้น มีครูประจำตามสมควร นายชวน
 เขกะโรหิต (ภายหลังเป็นพระมหากษัตริย์) เป็น
 อาจารย์ใหญ่

เวลาเรียนในตอนเช้า นักเรียนทุกคนต้องเขาเรียนวิชา
 สามัญทั้งหมด แต่ตอนบ่าย นักเรียนคนใดไม่ต้องฝึกหัดวิชา

คิดไปตามดำขาของตน ก็คงอยู่เรียนหนังสือต่อไป หาก
 นักเรียนคนใดต้องรับการฝึกหัดวิชาศิลป ก็ให้ไปเล่าเรียน
 วิชาศิลปยังสถานที่อื่นเป็นทางการของของศิลปนั้น ๆ
 เช่น กรมปศุสัตว์หลวง อยู่ในบริเวณวังจันทร์ข้าง กรม
 บัญชาการ กรมโขนหลวงอยู่ที่โรงโขนหลวงสวนมิสกวัน
 กองเครื่องถ้วยเครื่องเคลือบอยู่ที่ราชอุทยานมัยดัมคัม (บางคราว
 ก็ย้ายไปอยู่ที่สวนจิตรลดาดะเดร์โมสตร์เดื่อบ้าง) เป็นต้น
 ด้วยมพระราชประสงค์จะให้บรรดาเด็ก ๆ อันจะเป็นศิษย์
 ต่อไปในภายหน้าเหล่านี้ ได้เล่าเรียนมีความรู้โดยไม่ทอดทิ้ง
 หนังสือสำหรับใช้ในการเล่าเรียนต่าง ๆ ก็โปรดเกล้าฯ ให้
 จัดหาซื้อไว้แจกจ่ายทั่วกรมให้ขาดแคลน นักเรียนพราน
 ทุกคนได้รับแจกหีบเหล็ก ๓ ใบ ฝาหนัง ๒ แผ่น เดือ
 ในชาว ๒ ตัว กางเกงขาวขาว ๒ ตัว กับเครื่องแต่งกาย
 แบบนักเรียนพราน บดะ ๒ ชุด พร้อมทั้งเตียงนอนหมอนมุ้ง
 บริบูรณ์ มีอาหารให้รับประทานวันละ ๓ เวลา มีห้องนอน
 เป็นทวแถว ในบริเวณวังจันทร์ ด้านตะวันตกและด้านเหนือ
 เมื่อนอนเวลาดูเรียนแล้ว นักเรียนจะต้องอยู่ในความควบคุม
 ของกรมเป็นหัวหน้าคณะ ซึ่งแบ่งเป็น ๕ คณะ เรียกชื่อคณะ

ตามราชทินนามของครูผู้ควบคุม เช่น คณะประดาท คณะ
ประสิทธิ์ คณะวิศาล และคณะวิเศษ ครูผู้ควบคุมเหล่านั้น
ก็มอบหมายให้ดูแลเด็กนักเรียนในคณะของตน และม
การประกวดประชันให้นักเรียนเหล่านั้นทำความสะอาดและ
ตกแต่งห้องพักด้วย ถ้านักเรียนคนใดรักษาห้องของตน
สะอาดตกแต่งเรียบร้อย ครูผู้ควบคุมก็จะรางวัลแจกจ่าย
ให้เป็นครั้งคราว

ในสัปดาห์หนึ่ง จะตั้งเครื่องเล่นต่าง ๆ ไปชักฟอกได้
ในค่าใช้จ่ายของหลวง มีสนามเล่นและมีโรงพยาบาล ตั้ง
อยู่ในบริเวณวังจนทระตอหน้า ซึ่งเรียกกันภายในเวลานั้นว่า
“สวนจันทร์” (จากคดองเม้งเต้งถึงถนนราชดำเนินนอก
ในบริเวณซึ่งเป็นที่ตั้งกระทรวงศึกษาธิการในบัดนี้) เมื่อ
เจ็บไข้ได้ป่วยก็ไปให้หมอตรวจรักษา มีนายแพทย์ทำการ
เยียวรักษาพยาบาลพร้อมมูล นับว่านักเรียนพราหมณ์ปัจจุบัน &
อย่างอุดมสมบูรณ์ นอกจากปัจจุบัน & แต่ละสถานทีเดาเรียน
ดังกล่าวแล้ว เมื่อนักเรียนคนใดสามารถพอที่จะช่วยราชการ
ในด้านศิลปของตนบ้างแล้ว กรมกองทางศาสนาจัดป็น

ก็จะขอตั้งเป็นเงินเดือนพอเป็นค่าใช้จ่ายเล็กๆ น้อยๆ ให้ออกตามสมควร และอยู่ในเกณฑ์เป็นข้าราชการต่งแต่บัดนั้น แต่ทงนมโต หมายความว่า จะต้องออกจากโรงเรียนไปโดยการเรียนวิชาสามัญจนเรียนไป การรับราชการก็ปฏิบัติไปเป็นคนละส่วน

เท่าที่สังเกต เห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงหวังที่จะสถาปนาฐานะของ โรงเรียนพรานหลวง ให้เขาอยู่ในระดับเดียวกันกับโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ทั้งหลาย อันซึ่งเวลานั้นมีอยู่ด้วยกัน ๔ โรงเรียน คือ โรงเรียนมหาดเล็กหลวง (โรงเรียนราชวิทยาลัยเด็กลอง) โรงเรียนราชวิทยาลัย (บางขวาง) โรงเรียนมหาดเล็กหลวง เชียงใหม่ และโรงเรียนพรานหลวง เพราะรู้สึกว่าการองค์ได้ทรงดัดดองเอาพระทัยได้เป็นอันมาก^(๑)

ตามที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์มีทรงเป็นราชาแห่งคตินั้นและเทพเจ้า

(๑) ตอนกล่าวด้วยโรงเรียนพรานหลวงกรมมหรสพนั้น นายมนตรี ตราโมท หัวหน้าแผนกตรียางค์ไทย กองการสังคีต กรมศิลปากร ผู้ซึ่งเคยเป็นนักเรียนผู้หนึ่งอยู่ในโรงเรียนนั้น เขียนให้

แห่งศิลป ได้ทรงอุปถัมภ์ศิลปทางโขน โดยทรงปลูก
 ความนิยมให้เกิดขึ้นเป็น ๓ ระยะ ๓ ประการ กล่าวคือ ระยะ
 แรก เมื่อเสด็จดำรงพระราชอิสริยยศ เป็นสมเด็จพระบรม
 โอรสาธิราช ดัษยามมกุฎราชกุมาร ได้โปรดคิดเลือกดู
 เจ้านายข้าราชการและพวกกษัตริย์ในพระองค์ให้หัดโขน
 สัมครเล่นจนก่อน ระยะที่ ๒ เมื่อเสด็จเสวยราชย์แล้ว ได้
 โปรดให้ตั้งกรมมหรสพขึ้นและทรงอุปถัมภ์ศิลปินโขนผู้มีฝีมือ
 ได้ให้มียศถาบรรดาศักดิ์ และให้มีตำแหน่งหน้าที่ในราชการ
 ตามสมควรแก่คุณวุฒิ ระยะหลัง โปรดให้ตั้งโรงเรียน
 พรวนหลวงชน รับผิดชอบฝึกหัดบุตรขุนค้อยมา ให้มีความรู้
 ทงด้านมัญชุศาสตร์และศิลปศึกษาประกอบกันไปด้วย และทรง
 ทำนบารุงให้ได้รับความสะดวกสบายในการเข้าเรียนศึกษา
 ซึ่งถ้าเป็นไปได้พระราชประสงค์ตลอดมา ก็คงจะเป็นทาง
 ปลูกฝังศิลปประเภทโขนมรดกการและเจริญก้าวหน้าตาม
 สัมควรแก่กาล แต่เป็นทนายเดี่ยวตายที่โรงเรียนพรวนหลวง
 ยังมีทนตถึงความเจริญก้าวหน้าไปสมดังพระราชประสงค์ ก็
 มาต้นศักราชกาลถึงเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘ โรงเรียนพรวนหลวง
 ก็ต้องเลิกกันไปพร้อมมรดกมหรสพ

ศิลป์โฉนคราวเสื่อม

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคตแล้ว
 ศิลป์ทางโฉนดคอนกตกคานนท์ ทั้งในด้านจิตใจของศิลปิน
 และในด้านศิลปวัตถุ ท่านผู้เคยเป็นข้าราชการในกรมมหรสพ
 สมัยนั้น ได้ความรู้สึกส่วนตัวให้ฟัง และเข้าใจว่าบรรดา
 ข้าราชการคนนั้นคงรู้สึกอย่างเดียวกันว่า เวลานี้ รู้สึกว่า
 หมดพลังเต็มอบตาบังเกิดเกล้าเป็นหัวหน้าครอบครัวตาย
 จากไป พอข่าวสวรรคตผ่านไปไม่กี่วัน ก็ได้ยินข่าวทาง
 การจะยุบเลิกกรมมหรสพ บรรดาข้าราชการในกรมต่างก็
 เตรียมตัวอพยพออกจากที่พักของหลวง ซึ่งพระราชทานให้
 อยู่ ต่างก็เก็บรวบรวมเครื่องใช้ส่วนตัว หน่อก
 ปรับทุกข์กันว่า ค่ะจะไปอยู่ที่ไหนและจะทำมาหากินกัน
 อย่างไร ที่โครมญาติพี่น้อง มีบ้านช่องอยู่ภายนอก ก็อพยพ
 ออกไปพึ่งพิงอยู่ใต้ถุน ผู้ที่ไม่มั่งคั่งต้องลำบากเสาะแสวงหา
 และจำต้องพักอยู่ในที่เดิมไปก่อน ต่างรู้สึกเป็น "บ้านแตก
 ด้วแหกรกชาติ" ไปตาม ๆ กัน ไม่มีใครเอาใจใส่กับพัสดุ
 ครัวของเครื่องใช้ของหลวง คงปล่อยให้ตามยถากรรม

จึงเป็นช่องทางแก่ผู้ฉวยโอกาสหยิบฉวยได้สะดวก ท่านอีก
 ผู้หนึ่งเล่าว่า ของถมค่าทางศิลป์ แต่ไม่มีค่าทางวัตถุ เช่น
 หุ่นขี้ผึ้งภายในกะโหลกจนบางตึ้และเขียนด้วยช่าง
 ฝีมือเยี่ยม ทำด้วยฝีมือประณีตงดงาม ก็ทอดทิ้งไว้กลาด
 เกดจน จินพวกเด็ก ๆ เอาไปเตะกันเล่นต่างดกย้าง ไม่มี
 ใครเก็บ ไม่มีใครห้ามปราม เพราะต่างคนต่างกลัวกว่าหมด
 อำนาจหมดหน้าตัก ใครก็ไม่ห้ามใครได้ คิดว่าตัวผู้มอด ๆ
 และพัสดุข้าวของเครื่องใช้ของหลวงจึงสูญสลายไปเสียใน
 ระยะเวลามากมาย เป็นที่น่าเสียดายยิ่ง

ครั้นต่อมาเมื่อวัน ๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๘ ในสมัย
 รัชกาลที่ ๗ เสด็จมาดัดเกล้าได้ประชุมปรึกษาภณถึงเรื่องกรม
 มหาดพิ มีพระราชปรารภว่า กรมมหาดพิเคยเป็นกรม
 ใหญ่ในสังกัดมหาดเล็กคนหนึ่ง ซึ่ง (ต้องมีรายจ่าย) เป็นเงิน
 มากมาย ว่าโดยหลักรัฐประศาสตร์นโยบาย ทรงพระราชดำริว่า
 เป็นการควรแท้ที่จะส่งวนวรธาเป็นอนศัตปชนลงอนหนึ่งของ
 ชาติ ถ้าหากว่าไม่เป็นเงินมากมาย ก็เต็มพระราชหฤทัย
 จะส่งพระราชทรัพย์รักษาไว้ แต่ตามจำนวนทเบนนยบคน
 เหลือความดำรงารภของพระคตงขางททจะรักษาไว้ได้ จึงทรง

ขอความเห็นประชุม เมื่อได้ออกความเห็นกันแล้ว ในที่สุด
ตกลงเป็นเอกกรรมหรือฟ ส่วนเครื่องโขนตะคองล้มภาระ
ทั้งปวง ให้กรรมหรือฟมอบให้แก่อภิรักษ์รัตนสถาน ซึ่งจะได้
พิจารณาต่อไปว่า สิ่งใดควรจะรักษาไว้หรือจะเดหดังออก
เสียบ้าง ครั้นแล้วพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มี
พระราชดำรัสว่า บิพาทย์หลวงและดนตรีฝรั่ง จะทรงรับไว้ใน
พระราชสำนักต่อไป หลังจากนั้นมาอีกราว ๕ เดือน ก็ได้
ประกาศรวมกรมมหาดเล็กและกรรมหรือฟเข้าอยู่ในกระทรวง
วัง เมื่อวันที่ ๒๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๘ ซึ่งทราบว่า ต่อมา
เสนาบดีกระทรวงวังในสมัยนั้น ได้มีวชิการทแยบคายแก้ไข
เหตุการณ์เฉพาะหน้า โดยใช้วิธีปลดข้าราชการคดียืนเดิม
ในกรรมหรือฟลงบ้าง ขอตัดอัตรารับเงินเดือนเสียบ้าง เอา
ไปบรรจุไว้ในอัตราและตำแหน่งหน้าที่อื่นบ้าง จนรายจ่าย
ล้มลดอยู่กับงบประมาณของกระทรวงวังในสมัยนั้นข้าราชการ
เป็นวิชิทช่วยให้ทางราชการสามารถชดเชยคดียืนเดิมในทาง
ปฏิบัติ และชนผู้น้อยบางคนบางพวกของกรรมหรือฟก็ได้พอ
สมควร แม้จะตกตากองมเชอซ้ายล้มต่อมาไม่ขาดระยะเสีย

ที่เดียว และต่อมาเมื่อมีความจำเป็นในราชการเกิดขึ้น ก็ได้
 บรรจุพระยานัฏกานุรักษ์ ซึ่งได้ออกจากราชการไปแต่ต้น
 พ.ศ. ๒๔๖๘ กลับเข้ารับราชการในกระทรวงวังในปลาย
 พ.ศ. ๒๔๖๘ โดยให้มาตำแหน่งราชการเป็นผู้กำกับกรมปศุ
 และโซนหลวง และได้รวบรวมกตปตรกตธิดาเข้าฝึกหัดคดี
 ทางโซนและละคอนกันจนออกครั้งหนึ่ง ซึ่งสามารถออกรวม
 แต่งตั้งขึ้นรับแขกเมืองและในงานสำคัญอันมีเกียรติหลาย
 ครั้ง กรมมหรสพในสมัยรัชกาลที่ ๖ จึงกตปมฐานะเป็น
 กองนอกในสมัยรัชกาลที่ ๗ และสืบพันธุ์ผลผลิตกันจนใน
 สมัยกระทรวงวังนี้ ภายหลังได้ฝึกฝนตนเองจนปรากฏ
 เป็นศิลปินฝีมือ และได้เป็นครูฝึกหัดศิษย์หาต่อมาในกรม
 คีตกการบดินทามอยหลายคน

ครั้นต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๗ ได้มีการปรับปรุงกระทรวง
 วงนอกครั้งหนึ่ง คณะกรรมการปรับปรุงกระทรวงวัง
 ได้เสนอไปยังรัฐบาล ให้โอนงานการช่างกองวังนอกและกอง
 มหรสพไปอยู่ในสังกัดของกรมคีตกการ เมื่อเดือนกรกฎาคม
 พ.ศ. ๒๔๗๗ ข้าราชการคีตกการทางโซนละคอนดนตรีปศุ
 และการช่าง จึงย้ายสังกัดมาอยู่ในกรมคีตกการแต่บัดนั้น

โรงเรียนนาฏศิลป์ กรมศิลปากร

ส่วนทางกรมศิลปากรก็ได้จัดตั้ง "โรงเรียนนาฏดุริยางค-
 ศาสตร์" ขึ้น และเปิดทำการสอนมาแต่แต่วันที่ ๓๗
 พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ เมื่อรับโอนคดีปั้นทางโขนละครคน
 และนักดนตรีบรรพาทย์ พร้อมทั้งรับโอนเครื่องดนตรีและเครื่อง
 โขนละครของหลวงซึ่งเหลืออยู่บางส่วน มาจากกระทรวงวัง
 กรมศิลปากรจึงได้จัดตั้งกองดุริยางคศิลป์และ กองโรงเรียน
 ศิลปากรเพิ่มขึ้น กองดุริยางคศิลป์มีหน้าที่เกี่ยวกับงานศิลป์
 ของแผนกดุริยางคไทยและแผนกดุริยางคคีตา ส่วนกอง
 โรงเรียนศิลปากรมีหน้าที่ทางโรงเรียน โดยแยกเป็นแผนก
 ขำและแผนกนาฏดุริยางค โรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์เดิม
 ของกรมศิลปากรจึงมีชื่อเฉพาะแผนกว่า "โรงเรียนศิลปากร
 แผนกนาฏดุริยางค" ผลที่สุดตั้งสอนศิลปทางดนตรีบรรพาทย์
 และละครระบำ มิได้รับผลหัดโขน ผลแห่งการศึกษาของ
 โรงเรียนนี้ ได้รับการต้อนรับและเผยแพร่หลายเป็นอย่างดี
 ยิ่ง ครูและนักเรียนของโรงเรียนนี้เคยนำนาฏศิลป์และ
 ดุริยางคศิลป์ไปเผยแพร่ถึงในประเทศญวน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๗
 มักดัดศัพท์เป็นท่วงทำนองแพร่หลายทั่วไป ในปัจจุบันนักเรียน

ที่สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนนโปเลียนไปแดง ทักดาตไปประกอบอาชีพให้เป็นหลักฐาน และกำลังสร้างชื่อเสียงด้านศิลปทัศนได้ร่ำเรียนไปก็มหายคน

ต่อมาเมื่อทางการได้ตั้งมหาวิทยาลัยศิลปากรขึ้น และแยก “แผนกช่าง” ไปขึ้นอยู่ในมหาวิทยาลัยศิลปากรแล้ว กรมศิลปากรจึงปรับปรุงกิจการของกองดุริยางค์ศิลปเดี่ยวใหม่ และเปลี่ยนชื่อมาเป็นกองการสังคีต เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๕ แล้ว เปลี่ยนชื่อโรงเรียนศิลปากร - แผนกนาฏดุริยางค์ เป็น “โรงเรียนสังคีตศิลป์” ขึ้นอยู่ในกองการสังคีต กรมศิลปากร แต่เนื่องจากอุปสรรคบางประการและภัยจากมหาสงคราม โรงเรียนนี้ต้องเสื่อมโทรมไป ตัวโรงเรียนถูกภัยจากระเบิดเสียหาย เมื่อวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๗ แล้วภายหลังถูกยุบไปใช้ราชการอย่างอื่น จำเป็นต้องหยุดการสอนการเรียนไปชั่วคราว คิดปทางไหนซึ่งได้ทรุดโทรมมาแต่ ครั้นในระบอบกึ่งทรุดโทรมลงไปอีกอย่างมากมาย เท่าที่ทราบมาตลอดเวลาที่โอนมาอยู่ในกรมศิลปากร ไม่เคยฝึกหัดคิดป็นไหนคนใหม่เพิ่มขึ้นมาเลย เมื่อมีความจำเป็นต้องเล่นไหน

ก็ใช้พวกคิดปิ่นเกล้าทรวินัยมาจากกระทรวงวังเป็นผู้แต่งตั้ง
ต่อมาคิดปิ่นเกล้าเหล่านักดื่มหายตายจากไปบ้าง ออกไป
ประกอบอาชีพอย่างอื่นบ้าง ย้ายไปประจำในตำแหน่งอื่นบ้าง
คงมีคิดปิ่นโชนทรวินัยมาจากกระทรวงวังเหลืออยู่เพียงสิบ
กว่าคน แต่บางคนก็อายุมากแล้ว ถอยกำดงวงษา มิ
สามารถออกเต็นออกแดงได้ด้วยตนเอง คงมีผู้เด่นผู้แดง
ได้ไม่ถึง ๑๐ คน ไม่สามารถจัดเต็นชุดใหญ่ให้สัมพันธ์กับคิดปิ่นของ
โชนได้ ถ้ามีราชการเกิดขึ้น ก็จัดได้เพียงการแต่งเบ็ดเตล็ด
ซึ่งต้องใช้ผู้แต่งอย่างมากเพียง ๖-๗ คน

ครั้นในที่สุดถึงสงครามโลก รัฐบาลได้สั่งให้กรม
คิดปิ่นแก้ไขปรับปรุงการศึกษาของโรงเรียนนอกกระทรวง
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๘ กรมคิดปิ่นจึงเปิดยื่นขอโรงเรียนใหม่
เรียกว่า "โรงเรียนนาฏคิดปิ่น" และตั้งวัตถุประสงค์สำคัญไว้
๓ ประการ คือ :—

๑. เพื่อเป็นสถานศึกษานาฏคิดปิ่นและดุริยางคคิดปิ่นของ
ราชการ
๒. เพื่อบำรุงรักษาไว้และเผยแผ่นาฏคิดปิ่นและดุริยางค-
คิดปิ่นประจำชาติไทย

๓. เพื่อให้ศิลปินทางดนตรีและตะกอนภายในประเทศ
มีฐานะเป็นทนายหมยของตั้งในนานาประเทศ

เมื่อเปิดโรงเรียนชนใหม่ใน พ.ศ. ๒๔๘๘ นั้น คงมีนักเรียน
เก่าเหลือมา ๓๓ คน และเป็นนักเรียนหญิงทั้งสิ้น แต่เนื่องจาก
ในการปรับปรุงใหม่ กรมศิลปากรมีความมุ่งหมายที่จะ
สืบต่อศิลปของชนให้มีชีวิตอยู่ต่อไปด้วย โรงเรียนนาฏศิลป์
จึงเปิดรับเด็กชายเข้าฝึกหัดวิชา จำนวน ๖๑ คน เมื่อวัน
๘ ธันวาคม ในศักราช และต่อมาเมื่อวัน ๑๕ ธันวาคม ก็ได้
บรรจุเข้าเป็นนักเรียนศิลป์ประจำวง ๕๕ คน มอบตราเบยเตย
เดือนละ ๖ บาทต่อคน ตามกำหนดเงินที่มอบไว้ ส่วนอีก ๖ คน
ก็ได้รับไว้ฝึกหัดและตั้งมอบตราเบยเตยให้ในภายหลัง และใน
ระยะเดียวกันนั้น ได้ปรับปรุงงานศิลป์ในแผนกอื่น ๆ ของ
กองการตั้งคดีไปพร้อมกันด้วย จึงมีข้าราชการศิลปิน
หลายคนที่ลาออกจากราชการไปแต่ก่อน กลับมาสมัครเข้า
รับราชการกันอีก เมื่อมีตำแหน่งและอัตราเงินเดือนวางตั้ง
ทางการของกรมศิลปากรก็บรรจุให้เข้ารับราชการต่อมา จึง
กำหนดหน้าที่มอบหมายให้บรรดาครูบาอาจารย์และข้าราชการ

คัดปิ่นโชนเหล่านี้ เสร็จผลผลิตมอบรมนนักเรียนคัดปิ่นด้าของโชน
 ทั่วปิ่นนออย่างรับเร่ง นับเป็นครั้งแรกของกรมคัดปากร
 ที่ได้รับนักเรียนเข้าฝึกหัดโชนกันอย่างจริงจัง และด้วยความ
 รวมมือของครูบาอาจารย์ คอมาสมา นักเรียนเหล่านี้
 สามารถออกมาร่วมแสดงได้หลายครั้งในงานคอนรับแขกเมือง
 ผู้มเกียรติของพระมหากษัตริย์และของราชการ นับแต่
 แสดง ณ โรงตะกอนคีตวาทย์ในพระบรมมหาราชวัง ๒ ครั้ง
 ในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล
 โปรดพระราชทานเลี้ยงโดยวัดห้วยดัด เมาดัด แบดเคน ซึ่งเข้า
 มาในประเทศไทยภายหลังสงคราม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๘ ทั้งได้
 แสดงคอนรับแขกเมืองผู้มเกียรติของราชการ และ
 แสดงคอนรับท้าวพระยาชาติที่เข้ามาในประเทศไทยใน
 ระยะเวลาหลายครั้ง คอมาก็ได้จัดชุดออกแสดงให้ประชาชน
 ชมในโรงตะกอนคีตปากรอีกหลายชุด และครั้งหลังสุด
 ได้นำโชนชุดปราบกานาส์ออกแสดงให้ประชาชนชม ณ
 โรงตะกอนคีตปากร ตั้งแต่วันที่ ๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๔
 ถึงวันที่ ๖ มกราคม พ.ศ. ๒๔๙๕ รวม ๖๘ ครั้ง ก็ปรากฏว่า

ได้รับการต้อนรับจากประชาชนทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ เป็นอันมาก

นอกนั้น กรมศิลปากรก็นำโขนออกแสดงกลางแจ้งในงานรัฐพิธีออกหว่านข้าวหว่านหน จนดพระที่นั่งถนอมประเพณีที่ต้องจัดให้มโหรีแสดงโขนเป็นประจำ ณ ท้องสนามหลวง ปีละ ๓ ครั้ง คือ ในวันมโหรีของรัฐธรรมนูญในการฉลองวันขึ้นปีใหม่ และในรัฐพิธีฉลองวันสงกรานต์ ตลอดจนงานอื่น ๆ

แต่โดยเหตุที่ โรงเรียนนาฏศิลป์ กรมศิลปากรมิได้กำหนดวิทยฐานะในการรับนักเรียนเข้าฝึกหัดโขนไว้ในตอนแรก นักเรียนดํารองคิดขึ้นโขนทริภุชเวตเทยานน จึงต่างมีความรู้สึกต่างกันไป ตงแต่ความรพเพยมชยมคตอนคตงมาจนถึงไม่มีความรู้หนังสือเลย จึงเป็นภาระของโรงเรียนนาฏศิลป์ต้องจัดขึ้นให้เขาเรียนความรู้ด้านมัญศึกษาคบคู่กันไปด้วย แต่นักเรียนจำพวก “ไม่เอาถ่าน” ต้องออกจากโรงเรียนไปเสียกลางคันราวครึ่งจำนวน เพราะหัดทพพณเยาววยเหล่านมประเภทเป็น “ไม่อ่อนด่งาย” อยู่เป็นจำนวนมาก จึงต่างกเลาเรียนศึกษาทางวิชาด้านมัญและศิลป์ ได้เดือน

ชนควมกันไดตลอดมา เท่าที่ปรากฏตามความสังเกต เห็น
 ได้ว่าการศึกษาศิลปและวิชาสามัญต่างเป็นอุปกรณแก่กัน
 เด็กทอมอบนิตยทางศิลป เมื่อกวตชนให้เรียนวิชาสามัญ ก็
 มักเรียนไต่ไต่เร็ว และเด็กทมความรูวิชาสามัญอยด้วย
 ก็มักจะมเชาจนผกหตศิลปไต่ละเอียดและประณีต นักเรียน
 ของโรงเรียนนาฏศิลป ซึ่งแยกประเภทให้เรียนศิลปในสาชา
 ต่าง ๆ หลายสาชา เป็นค่นว่าดนตรี โขน ตะกอน ขบวอง จึง
 บังคับให้เรียนวิชาสามัญไปด้วยทุกคนทุกสาชาของศิลป และ
 กำหนดความรูเบองตนของผจะเขาผกหตโขน ซึ่งเบนสาชา
 หนึ่งของศิลป ให้เรียนวิชาสามัญด้วย ก็ปรากฏว่าผนิยม
 นาดูกหตานมาสมัครเขาเรียนเพิ่มขึ้นโดยดาดบ และมนักเรียน
 มาเขาผกหตโขนคิตค้อมากปี ในปัจจุบันนี้โรงเรียนนาฏ-
 ศิลป กรมศิลปากร มนักเรียนชายหญิงทุกสาชาเบนจำนวน
 ๕๐๕ คน และในจำนวนมนักเรียนศิลปโขนอยเบน
 จำนวน ๗๖ คน ซึ่งจะเป็นผลในการผลิตคิตคิตป็นรุ่นใหม่ไว้รับ
 ช่วงศิลปแบบฉบับประเททของไทยให้มชวตยนยาวดืบไป.

—ชีวิตเป็นของสั้น ศิลปหนอยยืนยาว—

นามบรรดาศักดิ์โขนหลวงในรัชกาลที่ ๖

ครูผู้ใหญ่

๑. ระบุว่าภาษา — ครูยักษ์ (ทองใบ สุวรรณภารต) - พระ
แต่เป็นพระยาพรหมมาภิบาล
๒. นัฏกานุรักษ์ — ครูพระ (ทองดี สุวรรณภารต) - พระยา
๓. พานกนกนิกร { — ครูลิง (เพิ่ม สุศรีวณะ) - พระ
— ครูยักษ์ (เค็ดอบ โกสุม) - พระ
๔. สุนทรเทพระบำ — ครูพระ (เป็ดย่น สุนทรนัฏ) - พระยา
๕. นัฏกรรมชยัน (ลัดย่น นาพิทาวีท)* - หดวง
๖. ดึกดำบรรพประจง — ครูลิง (เพิ่ม สุศรีวณะ)^(๑) - พระ
๗. ดำรงวิจิตร { — ครูลิง (ตั๊ย พรหมณนันท) - หดวง
— ยักษ์ (พ่วง จักรเสว) - พระยา
๘. ภารตกรรมโกศต (มังกต สุ่มนัฏ)* - หดวง

* ผู้มีเครื่องหมายดังนี้ มิได้เป็นศิลปินโขน แต่เป็นข้าราชการใน
กรมมหรสพสมัยรัชกาลที่ ๖

(๑) คนเดียวกับหมายเลข ๓.

- (๑) เวที เป็นครุฑยืนอยู่ในแผนกนาฏศิลป์ กองการสังกัด กรมศิลปากร

๓๙.	รามภรตคำสัตว์	—	ครุยกษ์ (ยม มงคตัญ)	-	หลวง
๔๐.	ราชภรตเด่น	—	ครุพระ (ไหว ถิ่นนัญ)	-	หมื่น
๔๑.	เจนภรตกิจ	—	ครุนาง (แปดก มงคตัญ)	-	ขุน
๔๒.	จิตรภรตการ	—	ครุนาง (แถม วิบุตยัญ)	-	ขุน
๔๓.	ชาญวราเนตยว	—	ครูลิง (ขึ้น โรหิตะพงศ์)	-	ขุน
๔๔.	เชียววราณดาต	—	ครูลิง (แถม กฤษณัญ)	-	ขุน
๔๕.	วาทพิศวง	—	ครุนาง (แถม คีตปชีวิน) ^(๑)	-	ขุน
๔๖.	วงนายเนต	—	ครุพระ (วง วิบุตยัญ)	-	ขุน
๔๗.	เดศีระบำพรวก	—	ครุยกษ์ (จำปี หิรัณยรัชต์)	-	หมื่น
๔๘.	ดักษณระบำพรว		(มุต ไชติมุต)	-	หมื่น

๒๙.	ประหาต์บค	(ตำรวค เนตรประหาต์)	- ชุน
๓๐.	ราชนทการ	(จันทร์ ประหาต์)	- หมน
๓๑.	ตำราญลัฒมค	{ แจ่ม ภาศตระหาต์ } { ออด ตามประหาต์ }	- พัน - ชุน

(๑) เวลา^{นี้} เป็นครุโซนอยู่ในแผนภูมิศิลป กองการสังกัด
กรมศิลปากร •

६६

คลังเครื่องโขน

๔๓. อารักษ์นัญการณ (ผด ผดวณะ) - พระยา
๔๔. อาทรนัญญิต (จัน จินดกะเวศ) - หดวง
๔๕. พิจิตรนัญญา (ปาน ฉันทัยเรียว) - ขุน

รักษาโรงโขน

๔๖. บริรักษ์นาฏกาคาร { พัน พันทวัญมหาร } - พระ
 { ม.ด. ต่อ พนมวัน } - พระ
๔๗. บริบาลนาฏศาลา (เกิด วังวรเสวี) - ขุน

ครุฑาโคม

๔๗.	ระบำภาษา	(คัดย้อย นาฬิกาวิทย์) ^(๑)	- พระ
๔๘.	ประทีปรำรำ	{ เจียม เค็ดเมษ }	- หดวง
		{ มุด ไชติมุด ^(๒) }	- ชุน
๕๐.	ประภารำรำ	{ ฉอ้อน โปษกรัญญ }	- ชุน
		{ พราว เพญกอด }	- ชุน

(๑) คนเดียวกับหมายเลข ๕

(๒) คนเดียวกับหมายเลข ๒๐

วันกำหนดส่ง

เลขที่หนังสือ ๔๑๕.๑๕๖

๑

ห้องสมุดกระทรวงศึกษาธิการ

ผู้แต่ง อ.ไพฑูริย์ อมิต

เรื่อง ตำราภาษาไทยและภาษาบาลีในพระไตรปิฎก

วันชม

ผู้ชม

วันส่ง

๔๑๕.๑๕๖

๑

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์ ทำพระจันทร์ พระนคร
นายสนั่น บุญยศิริพันธ์ เจ้าของ ผู้พิมพ์
ผู้โฆษณา พ.ศ. ๒๔๖๕
